

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК:

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

_____ Інна САВИЦЬКА
«__» _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри педагогіки

_____ Руслан СОПІВНИК
«__» _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ
(на прикладі НУБіП України)**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма: «Педагогіка вищої школи»
Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми _____ к.п.н. **Л.ЧЕРЕДНИК**

Керівник магістерської роботи _____ к.п.н. **Л.ЧЕРЕДНИК**

Виконав: _____ здобувач освіти **Б. ДЕМБРІВСЬКИЙ**

КИЇВ-2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра педагогіки

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

д.п.н., професор _____ Р.В. Сопівник

«__» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

студенту **Богдану ДЕМБРІВСЬКОМУ**

1. Тема магістерської роботи: «Особливості організації національно-патріотичного виховання у закладі вищої освіти (на прикладі НУБіП України)». Затверджена наказом ректора НУБіП України від від 12.12.2023 р. за №2253 С.

2. Термін подання завершеної роботи на кафедру: 01.11.2024 р.

3. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; посібники, словники, довідники, методична, наукова література відповідно до теми дослідження.

4. Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Визначити зміст, мету, завдання і напрямки національно-патріотичне виховання як компоненту освітнього процесу закладів вищої освіти.
2. З'ясувати зміст основних понять, що становлять термінологічне поле дослідження і на формування яких спрямовано національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти (патріотизм, патріотичні цінності, національна ідентичність, національно-патріотична вихованість).
3. Визначити компоненти, їх показники та рівні сформованості національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти.
4. З'ясувати педагогічні умови національно-патріотичного виховання, а також зміст, форми і методи їх реалізації.
5. Визначити діагностичний інструментарій для визначення рівня національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти.
6. Провести емпіричне дослідження проблеми національно-патріотичного виховання у закладах освіти.

Дата видачі завдання: 20.10.2023 р.

Керівник магістерської роботи _____ Л. Чередник

Завдання прийняв до виконання _____ Б. Дембрівський

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на тему: «Особливості організації національно-патріотичного виховання у закладі вищої освіти (на прикладі НУБіП України)».

Обсяг і структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку джерел інформації (64 одиниці, у тому числі іноземною мовою) та додатків (7). Загальний обсяг дорівнює 105 сторінок, містить 5 таблиць, 16 рисунків, у тому числі діаграм.

Ключові слова: *патріотизм, патріотичні цінності, національна ідентичність, національно-патріотична вихованість, національно-патріотичне виховання, здобувачі освіти, заклад вищої освіти.*

У першому (теоретичному) розділі визначено зміст, мету, завдання і напрямки національно-патріотичне виховання як компоненту освітнього процесу закладів вищої освіти. Також з'ясувано зміст основних понять, що становлять термінологічне поле дослідження і на формування яких спрямовано національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти (патріотизм, патріотичні цінності, національна ідентичність, національно-патріотична вихованість). У першому розділі також здійснено компонентний аналіз поняття національно-патріотичної вихованості: визначено компоненти, їх показники та рівні сформованості національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти.

У другому розділі з'ясовано педагогічні умови національно-патріотичного виховання, а також зміст, форми і методи їх реалізації.

У третьому розділі визначено діагностичний інструментарій для визначення рівня національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти та проведено емпіричне дослідження проблеми національно-патріотичного виховання у закладах освіти.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
1.1. Національно-патріотичне виховання – компонент освітнього процесу закладів вищої освіти.....	9
1.2. Термінологічне поле дослідження.....	18
1.3. Компоненти, їх показники та рівні національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти.....	24
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
2.1. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання.....	33
2.2. Зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов національно-патріотичного виховання.....	42
Висновки до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ	
3.1. Організація педагогічного експерименту.....	52
3.2. Результати експериментального дослідження.....	64
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність порушеної проблеми дослідження. Повномасштабне вторгнення росії в Україну сколихнуло усе громадянське суспільство країни, поглибило усвідомлення необхідності захистити себе, свій рід, рідний край, Батьківщину, державний суверенітет і територіальну цілісність держави. У цей кризовий момент історичного розвитку Української держави прискорився процес осмислення національної ідеї - стратегічного шляху українського народу та ідеології української державності. Проте жодна національна ідея не може бути реалізованою, якщо не пронизана ідеєю патріотизму, жодне суспільство не може досягти подальшого розвитку, якщо у його громадян не сформована ця важлива особистісна і соціальна якість. Тому правомірним є розгляд патріотизму як базової спрямованості соціальної поведінки кожного члена сучасного суспільства, а національно-патріотичного виховання - як однієї із провідних траєкторій освітньої і виховної роботи закладів освіти.

Зміцнення та формування незалежної Української держави потребує оновлення національної освіти, запровадження прогресивних педагогічних технологій, розуміння суті гуманізації на тлі диференціації та інтеграції навчання, необхідності наукового обґрунтування системи патріотичного виховання у XXI столітті. Саме тому дедалі гострішої актуальності набуває проблема формування в громадянському суспільстві високодуховної, моральної особистості, здатної творити та нести відповідальність за власне майбутнє, особистості – творця, гуманіста, патріота України.

Зважаючи на актуальність тематики, теоретичні засади національно-патріотичного виховання у закладах освіти представлені у законодавчих актах та концептуальних документах (Закон України «Про освіту», Концепція національно-патріотичного виховання молоді, Національна доктрина розвитку освіти та інш.), а також у міжнародних законодавчих актах, зокрема, відповідних рекомендаціях ООН та Ради Європи (Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини, рекомендації

ЮНЕСКО «Про виховання в душі миру», «Резолюція з прав людини», «Конвенція про права дитини» та інш.). Один із основоположних документів - Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначає національно-патріотичне виховання як «наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України»[43].

Сучасними науковцями досліджується ціннісно-сміслова сфера та патріотичні установки студентської молоді (В.Костюк, І.Карпунь, І.Мурсамітова, Т.Гарбузюк); вивчаються особливості національно-патріотичного виховання у контексті вивчення навчальних дисциплін і позааудиторної діяльності майбутнього фахівця (О.Абрамчук, М.Башмет, В.Кульчицький, І.Хрупович); розглядаються психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти і національно-патріотичного виховання персоналу системи МВС України (Г.Звірянський, Н.Казаріна, А.Клочко, О.Міршук, О.Федоренко, І.Ящук); проводиться аналіз емпіричних досліджень особливостей функціонування патріотизму у свідомості та поведінці учнівської і студентської молоді (І.Бех, Р.Петронговський); розробляється педагогічний інструментарій національно-патріотичного виховання студентської молоді (І.Ящук, Н.Казаріна) тощо.

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз особливостей національно-патріотичного виховання здобувачів освіти у закладах вищої освіти, розробити систему роботи та експериментально перевірити її ефективність в умовах реального закладу освіти.

Об'єкт дослідження: національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови національно-патріотичного виховання у закладі освіти.

Для реалізації мети нами було окреслено **завдання дослідження:**

1. Визначити зміст, мету, завдання і напрямки національно-патріотичне виховання як компоненту освітнього процесу закладів вищої освіти.
2. З'ясувати зміст основних понять, що становлять термінологічне поле дослідження і на формування яких спрямовано національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти (патріотизм, патріотичні цінності, національна ідентичність, національно-патріотична вихованість).
3. Визначити компоненти, їх показники та рівні сформованості національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти.
4. З'ясувати педагогічні умови національно-патріотичного виховання, а також зміст, форми і методи їх реалізації.
5. Визначити діагностичний інструментарій для визначення рівня національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти.
6. Провести емпіричне дослідження проблеми національно-патріотичного виховання у закладах освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети та реалізації окреслених вище завдань дослідження було використано такі методи:

теоретичні – порівняльний аналіз дисертаційних досліджень, психолого-педагогічної, методичної літератури, Інтернет-ресурсів, досвіду роботи закладів освіти для визначення стану дослідженості проблеми;

системно-аналітичний – для узагальнення наукових підходів щодо визначення змісту ключових понять дослідження;

порівняльно-змістовий – для проведення порівняльного аналізу, систематизації та узагальнення перспективного педагогічного досвіду для проведення діагностики рівня сформованості національної ідентичності та патріотизму у студентів;

аналізу та синтезу;

логічний – з метою визначення структури досліджуваного явища, виявлення взаємозв'язків і взаємозалежностей між його компонентами;

емпіричні – педагогічне спостереження, опитування (анкетування, бесіди), тестування – для вивчення позитивного досвіду формування патріотизму та національної ідентичності, з'ясування рівня їх сформованості у студентів;

констатувальний і формувальний педагогічні експерименти, які дали змогу перевірити ефективність педагогічних умов національно-патріотичного виховання;

статистичні – методи обробки отриманих експериментальних даних; порівняльний аналіз результатів експерименту;

графічні методи були використані для візуалізації отриманих даних і відтворення їх у графічному вигляді (діаграми) та у таблицях.

Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку джерел інформації (64 одиниці) та додатків (7). Загальний обсяг дорівнює 105 сторінок, містить 5 таблиць, 16 рисунків, у тому числі діаграм.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Національно-патріотичне виховання – компонент освітнього процесу закладів вищої освіти

На сучасному етапі розвитку України, коли «існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання молоді – формування громадянина-українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [60], а саме:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- участь у громадсько-політичному житті країни;
- повага до прав людини;
- верховенство права;
- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- рівність всіх перед законом;
- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Зважаючи на сказане вище, можемо стверджувати, що актуальність національно-патріотичного виховання студентської молоді обґрунтована активними процесами консолідації, розвитку українського суспільства, а також тими сучасними викликами, що стоять перед Україною і вимагають подальшого вдосконалення системи національно-патріотичного виховання, яке має набути характеру системної цілеспрямованої діяльності з формування особистості як громадянина своєї держави: високий рівень

національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй державі, готовність усвідомленого її захисту і підтримки.

Слушною в цьому плані є думка одного із мислителів XIX ст. Й. Гійо стосовно того, що виховання - це свого роду мистецтво, яке пробуджує в глибині душі людини і відроджує до життя все, що в ній спить; яке сприяє одночасному розвитку всієї її сил, спрямовує до мети [14].

У творах відомого педагога К. Ушинського чітко простежується національний характер виховання і усвідомлення того, що у кожного народу існує своя, притаманна лише йому система національного виховання, яка має мету та шляхи її досягнення, незважаючи на схожість педагогічних підходів європейських народів [59].

Тема національного та національно-патріотичного виховання цікавила українських педагогів і діячів освіти (І. Стешенко, С. Русова, Я. Чепіга, О. Дорошкевич, В.Сухомлинський та ін.).

Очевидним є факт, що початок 1990-х років характеризується зниженням рівня національного патріотизму серед молоді України та різким падінням рівня моральних цінностей, їх знеціненням. Цей факт пояснюється абсолютною логікою: система «радянського виховання» уже дискредитувала себе і була зруйнована, а нові підходи у вихованні молоді ще не розроблені.

У процесі отримання вищої освіти студенти поступово накопичують знання та уявлення про свою малу батьківщину (рідну землю), на підставі яких у них формується патріотичне ставлення до рідного краю. Поряд з цим слід зауважити, що вони повинні бачити рідну землю очима патріота: не ідеалізувати, бачити не тільки позитивні сторони, але і усвідомлювати ті проблеми, що супроводжують розвиток людської цивілізації на цій землі: екологічні, економічні, суспільні, соціальні тощо.

Саме тому ключовим завданням патріотичного виховання, на думку дослідниці Я. Ласкавцевої, є подолання в майбутніх фахівців недовіри

та підозрливості у ставленні до інших народів і націй, формування культури міжнародних відносин, громадянськості [30].

Національно-патріотичне виховання молоді - це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у студентства високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

На думку У.Ткаченко, найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [54]. Патріотичне виховання є основним компонентом національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави [62].

У світлі теми нашого дослідження є важливою констатація того факту, що на сьогоднішній день увага до національно-патріотичного виховання у закладах освіти є значною, цей напрямок формування особистості сьогодні є актуальним.

Цей факт підтверджується наявністю великою кількістю наукових розвідок. Так, наприклад, науковиці Н. Волошина та І. Пампуха підкреслюють, що на сьогодні «патріотизм - це чинник і засіб організації та самоорганізації людського суспільства»[12].

У нашому дослідженні ми беремо до уваги як базові дослідження українського вченого, педагога О. Вишневського, який переконаний, що «виховання завжди має бути національним» [10, 257-258]. Слушними є також висновки науковця П. Віндюк, який вважає основними критеріями національно-патріотичної вихованості студентської молоді «знання історії Батьківщини, сучасних важливих подій в країні, інтерес до її майбутнього, почуття гордості за свою Батьківщину, її видатних людей; громадянська ініціативність і активність, патріотичну свідомість і громадянську відповідальність; добровільну участь в праці на загальну користь, готовність трудитися для розвитку Батьківщини, підносити її авторитет; шанобливе ставлення до історичного минулого українського народу, його мови та духовних цінностей; досконале знання державної мови, постійне піклування про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя й побуту на міжнародному рівні; глибокі знання свого родоводу, культури, історії, традицій, звичаїв, символіки та мистецтва, духовних надбань рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього, як представника, спадкоємця й наступника; бережливе ставлення до природи, народних досягнень, повага до батьків, старшого покоління; готовність захищати честь і гідність, свободу і незалежність свого народу» [11].

На думку В. Андрущенка, освітній процес у педагогічному закладі вищої освіти сьогодні необхідно вибудовувати таким чином, аби сприяти пробудженню у студентів національних почуттів, виховати в них повагу та любов до свого народу, до його споконвічних моральних і духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину, і на цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, громадянську відповідальність, патріотизм [3, с. 5].

В умовах гібридної російської війни, розв'язаною державою-агресором, Україна має сформувати власну політику української

національної ідентичності, яка повинна втілюватися в системі національно-патріотичного виховання молоді. У цьому контексті варто дослухатися до думки про пріоритетність освіти як найважливішого чинника формування національно-патріотичних ідей та установок. Саме освітяни, як стверджує О. Колодій, є найбільш широкою верствою, яка впроваджує державну політику ідентичності [25, с. 122].

Науковець С. Терно стверджує, що протиріччя між соціально-державним замовленням на виховання національно-свідомої особистості і недостатньою увагою вищої школи до національно-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти в контексті їхньої професійної підготовки, а також недостатньою дослідженістю педагогічного освітнього середовища як фактору формування національно-патріотичного світогляду студентства потребує впровадження новітніх педагогічних технологій в освітні процеси [53, с. 4].

Педагог-практик М. Михальченко стверджує, що у процесі формування особистості патріотів своєї держави доцільно використовувати наступні методи: 1) формування свідомості (бесіда, лекція, диспут); 2) формування суспільної поведінки (педагогічна вимога, громадська думка, доручення); 3) стимулювання діяльності й поведінки (змагання, заохочення, покарання); 4) контролю й аналізу ефективності виховання (педагогічне спостереження, бесіда, опитування, аналіз результатів діяльності) [33, с. 283].

Базові принципи національно-патріотичного виховання, виокремлені нами у результаті аналізу теоретичних напрацювань з досліджуваної проблеми, подано на рис.1.

Основоположною для нашого дослідження є думка про те, що процес формування особистості здобувача освіти має бути творчим і зорієнтованим на проблеми сьогоденного суспільства та майбутньої професійної діяльності. Випускник закладу вищої освіти повинен бути не тільки компетентним фахівцем, але й особистістю із демократичним

світобаченням, здатними примножити історичні надбання українського народу і його внеску у розвиток власної держави і світової цивілізації.

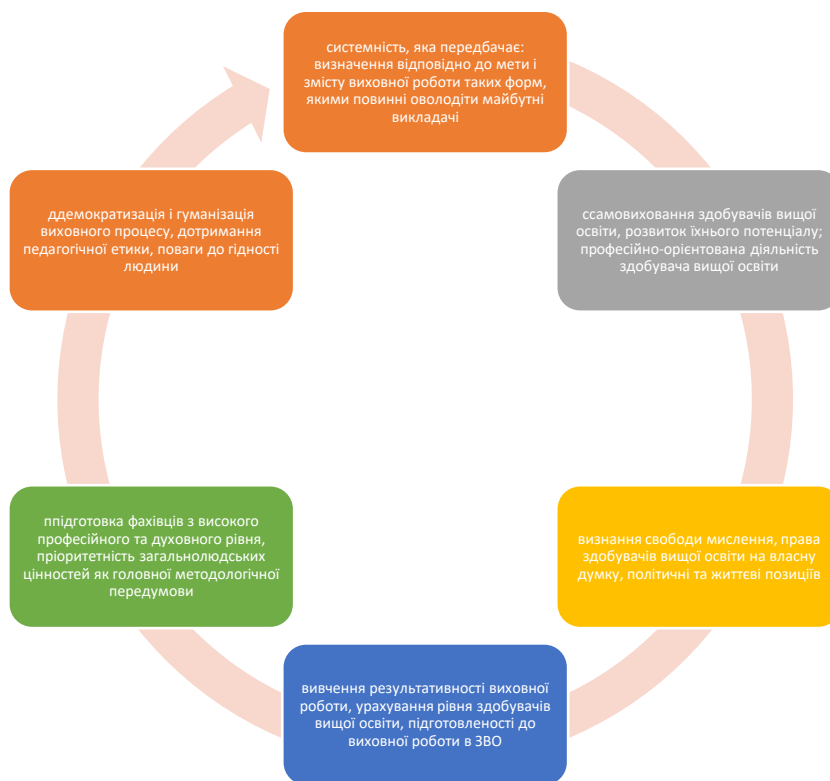


Рисунок 1. Принципи національно-патріотичного виховання в роботі закладу вищої освіти (за М. Михальченко[33])

Сьогодні ми чітко розуміємо, що, як стверджує О. Жаровська, заклади вищої освіти повинні бути своєрідною школою саморозвитку, самоуправління, свідомої відповідальності викладачів і здобувачів вищої освіти перед українською нацією у своїй творчій співпраці на благо України [21, с. 17]. Натомість науковиця Т. Равчина переконана, що система вищої освіти має бути чітко спрямованою на усвідомлення і прийняття здобувачами освіти змісту тріади фундаментальних понять, зміст яких відображає різні етапи розвитку національної культури – культура минулих епох, сучасна культура і культура майбутнього [44, с. 11].

Отеж, аналіз психолого-педагогічних напрацювань з порушеної проблеми дозволяє сформулювати базовий принцип національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти: *національно-патріотичне виховання здобувача вищої освіти – це формування патріота України, що виявляє готовність самовіддано будувати її як суверенну демократичну правову державу, виявляє національну гідність, знає свої права та обов'язки, сприяє встановленню правил мирного співіснування в суспільстві, самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури.*

Враховуючи сказане вище, основними завданнями національно-патріотичного виховання у закладі вищої освіти виокремлено:

- об'єднання зусиль органів державного управління та місцевого самоврядування, закладів освіти усіх рівнів, громадських, молодіжних, ветеранських і релігійних організацій у сфері патріотичного виховання;
- сформованість у суспільній свідомості об'єктивної оцінки і ролі Збройних Сил України в українській історії, спадкоємність розвитку війська в обстоюванні ідеалів державності та незалежності;
- сприяння створенню і здійсненню діяльності установ патріотичного виховання молоді, військово-спортивних секцій, молодіжних осередків;
- формування мовної культури, оволодіння та послуговування українською мовою, як духовним кодом нації [31, с. 15].

У відповідності з Концепцією національного виховання студентської молоді: *«головною метою національного виховання студентської молоді є формування свідомого громадянина – патріота української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів»* [28].

Саме тому вважаємо національно-патріотичне виховання базовим аспектом у формуванні особистості і основоположним принципом подальшого розвитку системи освіти України.

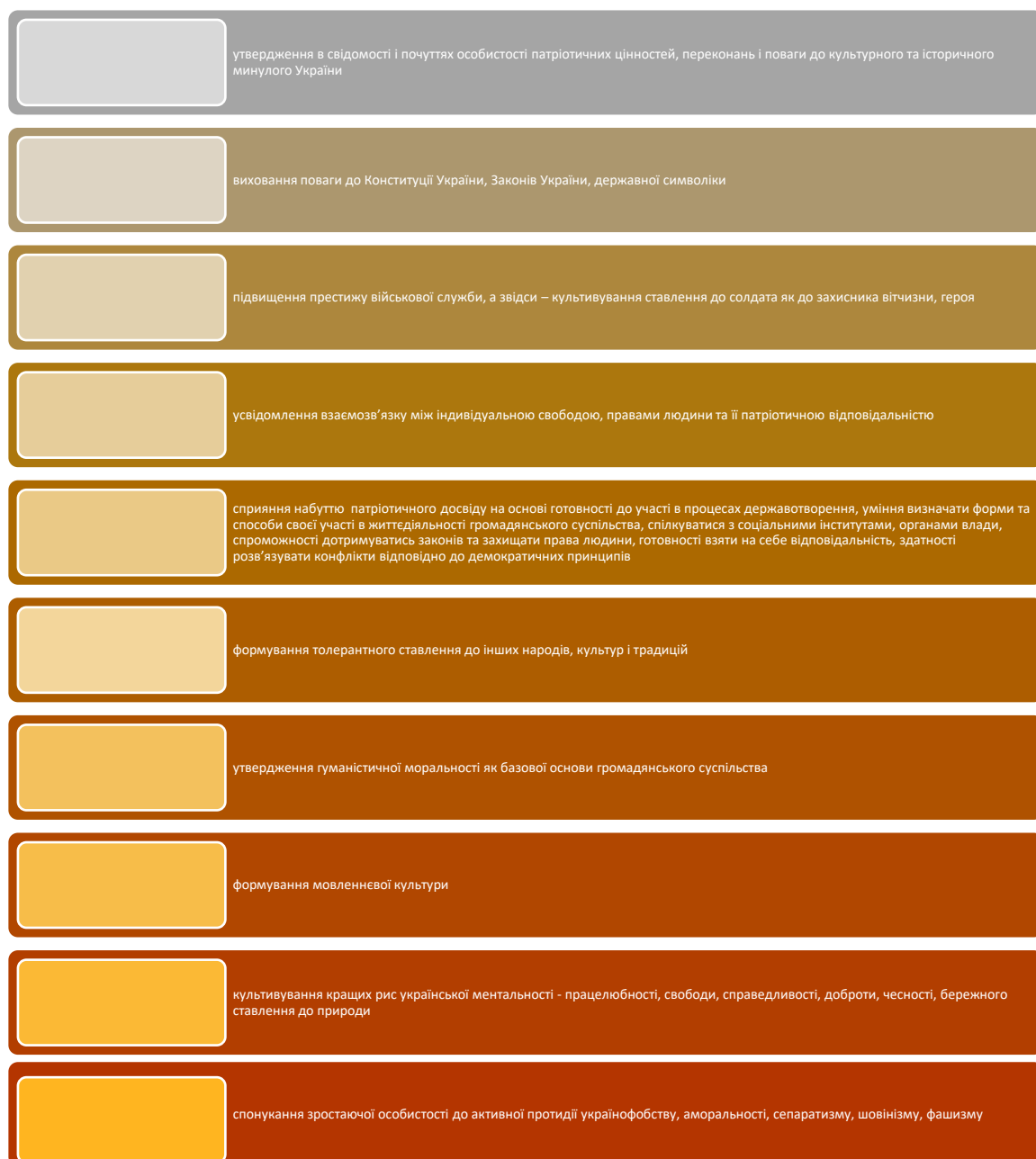


Рисунок 2. Основні завдання національно-патріотичного виховання студентської молоді (за Концепцією національного виховання студентської молоді [28])

Достойним внеском у розвиток думки про необхідність розвитку національно-патріотичного виховання на основі національно-патріотичних цінностей став Указ Президента України «Про стратегію національно-патріотичного виховання». Цим документом визначено мету національно-патріотичного виховання, яке полягає у формуванні «національно-культурної

громадянської ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку суспільно-державницьких та духовно-моральних цінностей Українського народу»[56].

Опираючись на дослідження Н. Сукачової, ми виокремлюємо 4 основних *напрямки* національно-патріотичного виховання, кожен з яких має на меті формування певних базових цінностей (таблиця 1, додаток А).

Сьогодні, на думку проф. В. Анрущенко, «не варто спрощено й прямолінійно трактувати патріотичне виховання, як це завжди відбувалося раніше. Сьогодні ми повинні розуміти, що це комплекс спільних дій усіх сфер і галузей суспільства. Наше завдання на сьогодні - сформувати й представити глибокі концептуальні й теоретичні засади, на яких будуватиметься патріотичне виховання» [39].

Крім того, як вважає Є. Сверстюк, «ніхто в Європі не чекає України, котра не має обличчя, котра не має мови, стилю» [38]. Тому сьогодні важливо усвідомити, що патріотичне виховання дуже важливим компонентом складником загального процесу формування особистості, це систематична й цілеспрямована діяльність як органів державної влади, громадських організацій, так і кожного особисто.

Таким чином, у параграфі 1.1. ви сформували визначення національно-патріотичного виховання як процесу, його напрямки та завдання, особливості реалізації у закладах вищої освіти.

Отже, резюмуємо: заклади вищої освіти є потужними соціальними інститутами, які можуть й повинні формувати стійку національно-патріотичну позицію та світогляд здобувачів вищої освіти як запоруку її науково-технологічного та соціально-економічного розвитку. Саме на заклади вищої освіти держава і суспільство покладають сучасні завдання формування національної ідентичності і патріотизму студентів, збереження єдиного соціокультурного простору України, формування ціннісної системи – відкритої, варіативної, духовно і культурно насиченої, толерантної, яка забезпечить становлення національної ідентичності, справжньої

громадянськості й патріотизму. Основними напрямками національно-патріотичного виховання є: громадянсько-патріотичне, патріотичне, військово-патріотичне, морально-духовне виховання.

1.2. Термінологічне поле дослідження

Сучасний фахівець будь-якої галузі, а особливо галузі освіти, передусім має бути особистістю, яка є носієм національних цінностей, гуманізму, яскравим прикладом громадянина та патріота, що створює умови для розвитку гуманістично-орієнтованого конкурентно-спроможного громадянського суспільства.

Саме на формування такої особистості спрямоване національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти. Тому, виходячи з теми нашого дослідження, ми маємо розкрити зміст понять, які формують базове поняття дослідження: це поняття патріотизму, національної ідентичності, культуровідповідності.

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує зміст поняття «патріотизм» як «любов до Батьківщини, відданість їй та своєму народові, готовність прийти на її захист»[9]. Поряд з цим патріот – це той, хто виявляє патріотизм, тобто «любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги» [9, с.894]. у змісті визначених понять на перше місце виходить емоційно-почуттєва сфера особистості, категоріями якої є: любов, відданість, готовність. Педагогічний словник (за редакцією М. Ярмаченко) трактує поняття «патріотизм» «суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни, яке виявляється в певних діях і складному комплексі суспільних почуттів, що звичайно називається любов'ю до батьківщини» [41, с.356]. Поряд з цим С. Гончаренко в Українському педагогічному словнику розкриває досліджуване нами поняття як одне «з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до

батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури». При цьому дослідник акцентує увагу на тому, що явище патріотизму є соціально-історичним і виявляється «в практичній діяльності у вигляді патріотичних поглядів і переконань і спрямовується на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів» [15, с.249].

Дещо інакше подано трактування поняття «патріотизм» в «Енциклопедії освіти»: це «суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до Вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів» [19, с.633].

Не можемо не звернути уваги на той факт, що історико-філософський аспект патріотизму, що його представляють у наукових дослідженнях українські мислителі Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Юркевич, К. Ушинський, І. Франко, О. Духнович, Я. Чепіга та інші, розглядається як суспільно-історичного явище, що характеризується соціально-політичними, економічними, етнокультурними та іншими аспектами та особливостями конкретного суспільства конкретної епохи. Основоположними при цьому є такі характеристики, як знання історії свого народу і повага до неї, сформованість національної свідомості, знання рідної мови, любов і відданість своєму народу та його ідеалам.

Українська нація, на відміну від інших слов'янських «родичів», завжди був і є носієм високоморальних загальнолюдських цінностей, які найбільше цінувалися в суспільстві: толерантність, емпатія, доброзичливість, тактовність, гуманність, доброта, чесність, щирість. Якщо звернутися до історії філософської думки в Україні, стає зрозуміло, що найвищою цінністю була і є людина, як вінець Божого творіння. Українське суспільство намагається робити все для того, щоб створити необхідні умови для реалізації людиною своїх задатків і потенцій. Ця думка випрацювана у

дослідженнях І. Вишенського, М. Лопатинського, М. Козачинського, Ф. Прокоповича, С. Яворського, М. Коцюбинського, М. Драгоманова та інш.

У психолого-педагогічних напрацюваннях вітчизняних науковців І. Беха, О. Єжової, В. Кириченка, В. Нечерди та інш. патріотизм постає виступає ключовою цінністю особистості, без якої її соціальне життя буде позбавлене важливих зв'язків і відносин, що визначають її просоціальну позицію, тобто буде неповноцінним.

Науковиця Н. Волошина вважає, що патріотизм є елементом системи духовних цінностей людини, її світоглядної позиції. Як якість особистості, патріотизм не є генетично спадковим, а формується під впливом соціуму [12].

Визначальною для нашого дослідження є думка науковця О. Вишневського, який акцентує увагу на діяльнісній характеристиці патріотизму і зазначає, що патріот не обмежується пасивною любов'ю до своєї Батьківщини, він щиро працює для її блага, для добробуту народу та його процвітання: він розбудовує господарство, культуру, економіку, захищає честь своєї держави та примножує її багатства [10]. Він навіть виокремлює види патріотизму (етнічний, територіальний і державницький).

На думку дослідника Я. Томашук, «патріотизм сьогодні має поліфункціональне значення, тому що кожен для себе розуміє його індивідуально. Це внутрішнє почуття любові, поваги та відданості своїй Батьківщині. Справжній патріот повинен поважати свою культуру та звичаї. Культурна історична спадщина – це невід'ємна частина нації; її збереження – одне з основних завдань справжніх патріотів» [55].

Таким чином, у результаті узагальнення проведеного наукового аналізу джерел ми сформуваємо власне тлумачення поняття «патріотизм»: *це складна інтегральна якість особистості, показниками якої є ціннісне ставлення до Батьківщини, її історії та культури, а також діяльність,*

спрямована на єднання і гармонізацію сучасного українського суспільства, збереження його самобутності і культурної своєрідності.

Аналізуючи наукові напрацювання, ми дійшли до усвідомлення поняття «патріотичні цінності», до яких належать національна ідея, українську мову, національна культура, історія нації і держави, національна самовизначеність, громадянська активність, дотримання законів [27; 36].

Так, дослідник Н. Комісаренко визначає патріотичні цінності як інтегровану властивість особистості, котра визначає її спрямованість на рівень розвитку загальнолюдських, національних цінностей і виявляється в стійкому емоційно-ціннісному ставленні вихованця до себе, ровесників, свого народу, нації, Батьківщини, у вмінні ідентифікувати себе зі своїм народом та здатності до самореалізації на благо Вітчизни [26].

Велике значення для розуміння патріотичних цінностей як педагогічної категорії має спадщина В. Сухомлинського. Він досліджував патріотизм як єдність моральних цінностей, політичних ідей і установок, моральних почуттів. Педагог вважав, що патріотичне виховання - це особлива сфера духовного життя особистості, яка диктує правила поведінки людини у соціумі [51].

У сьогоденні, суспільні та соціальні умови якого продиктовані повномасштабним вторгненням і веденням військових дій на території нашої держави, поняття «патріотичні цінності» набуває нового трактування: це сукупність суспільних поглядів і моральних принципів, що характеризують ставлення людей до своєї країни, яке знаходить свій прояв у визначеному способі дій та складному комплексі суспільних почуттів, що загально називається любов'ю до батьківщини. Патріотичні цінності як культурно-історичний феномен не абсолютизує жоден з періодів безперервної вітчизняної історії; це явище синтетичне, яке відображає все незаперечно цінне, накопичене нацією [52; 57].

Науковиця О. Стьопіна, досліджуючи проблему формування патріотизму у студентів засобами мистецтва, визначає досліджуваний

феномен як інтегральну цінність та духовно-моральну якість особистості, яка реалізується в любові та повазі до Батьківщини, усвідомленню духовного зв'язку з нею та власної громадянської відповідальності за долю Батьківщини: це і готовність у разі потреби стати на її захист, і чітке національне самовизначення, а також збереження і примноження національних духовних і матеріальних цінностей [50, с.12].

Таким чином, на основі аналізу теоретичних досліджень з проблеми формування патріотичних цінностей у здобувачів освіти, ми виводимо узагальнене визначення одного з ключових понять нашого дослідження: *патріотичні цінності - інтегроване особистісне утворення, уявлення про взірець громадянської поведінки, яка характеризується ціннісним ставленням до України, потребою у діяльності на благо держави та сталий розвиток українського суспільства, а також актуалізованою потребою наслідування патріотичних ідеалів і патріотичної поведінки.*

Ще одним ключовим поняттям нашого дослідження є феномен «національна ідентичність» - термін, який не має однозначного трактування у дослідженнях науковців.

Ми дослідили погляди науковців та узагальнили їх у таблиці (табл.2).

Таблиця 2

Трактування дослідниками поняття «національна ідентичність»

ПІБ науковця	Трактування поняття «національна ідентичність»
М. Боришевський	«усвідомлена нацією найбільш актуальна мета, на шляху до досягнення якої нація спроможна якнайповніше розкрити й реалізувати свої потенційні можливості, зробити політичний внесок у розвиток людської цивілізації та знайти достойне місце серед інших національних спільнот»
Е. Гелнер	«національна ідентичність – це суспільство з високим типом культури, яку поділяють усі громадяни незалежно від їхнього соціального стану. І головна роль у формуванні національної ідентичності належить культурі, в основі якої лежить єдина національна мова»
С. Ентоні	«підтримання та відтворення певного складу цінностей, символів, спогадів, міфів і традицій, які складають

	відмінну культурну спадщину нації, а також ідентифікація окремих індивідів з цією спадщиною, складом цінностей, символів, спогадів, міфів та традицій»
П. Мовчан	«Визнання народом самого себе, знання і повага історії, національної культури, території; усвідомлення народом своїх особливих рис, розуміння членами національної групи своїх інтересів, прагнень, цілей, ідеалів, потреб тощо»
Е.Сміт [48]	Абстрактна, багатовимірну конструкція, аз багатьма різноманітними сферами життя і схильна до численних перетворень і поєднань, найголовнішими ознаками якої є історична територія, спільні міфи та історична пам'ять, спільна культура, єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів, спільна економіка.
М. Шульга	«центральний елемент етнічної самосвідомості, що, у свою чергу, є складовим елементом структури етнічної свідомості поряд із такими елементами, як етнічний характер, етнічний темперамент, етнічні звички, етноцентризм, етнічні почуття»
Н. Яковенко	«система поглядів, ідей стосовно комплексу питань, пов'язаних з існуванням і розвитком суспільства, нації, всього народу»

Таким чином, провівши аналіз напрацювань дослідників з питання визначення змісту національної ідентичності, у своїй роботі ми будемо користуватись узагальненим трактуванням цього поняття: *національна ідентичність - це мінливе, динамічне утворення, що виступає як визнання народом самого себе і проявляється у знаннях і повазі до історії, національної культури, в усвідомленні народом своїх особливих рис, національних інтересів, прагнень, цілей, ідеалів, потреб і є потужною як консолідуючою, так і диференціюючою силою.*

Напрацювання і дослідження Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова підводять до висновку, що формування національної ідентичності у свідомості здобувачів освіти асоціюється із патріотичністю, активністю громадянської позиції, можливістю особистісної та професійної реалізації у своїй державі та

високою громадянською відповідальністю під час виконання професійних обов'язків та в позааудиторній роботі [58, с. 1].

Таким чином, ми розкрили зміст понять, на формування яких спрямовано національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти: патріотизм, патріотичні цінності, національна ідентичність. Всі ці поняття становлять зміст *національно-патріотичної вихованості* як результату засвоєння особистістю національних цінностей і норм культури, ступінь сформованості у неї національно-громадянської свідомості, патріотичних переконань та поведінки, усвідомлення своїх вчинків і дій на благо держави і свого народу, готовності до захистку держави.

1.3. Компоненти, їх показники та рівні патріотичних цінностей та національної ідентичності у здобувачів освіти

Подальше дослідження порушеної нами проблеми національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти потребує з'ясування структури досліджуваних нами понять (патріотичні цінності, національна ідентичність). Ми маємо виокремити компоненти і їх показники, які у подальшому стануть підґрунтям для проведення діагностичного обстеження особистості здобувачів вищої освіти.

Ми проаналізували психолого-педагогічні дослідження з порушеної проблеми, а також дослідження науковців, теми досліджень яких дотичні до теми нашого дослідження, що сприяло реалізації аналітичного підходу до визначення педагогічних умов національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти.

У своєму дослідженні змісту та основних компонентів патріотизму старших підлітків В. Гарнійчук виокремлює емоційно-мотиваційний, рефлексивний, когнітивний та діяльнісний компоненти, які своїй сутності і відтворюють зазначене поняття. Дослідник наголошує, що виховання патріотизму вимагає єдності й цілісності виховного впливу на особистість і

«не може бути реалізоване простою сумою механічно сполучених заходів» [13]. Патріотизм формується в процесі й на основі особистої участі здобувача освіти в житті закладу освіти, населеного пункту, а також суспільства. І саме від того, якою буде ця участь, залежатиме рівень сформованості патріотизму [13].

Науковці Н. Бондаренко, С. Косянчук у своєму дослідженні особливостей національно-патріотичного виховання у контексті сучасних викликів наполягають, що компонентами сформованості громадянськості є мотиваційно-ціннісний компонент (цінності й мотиви, що спонукають людину усвідомлювати себе українцем, патріотом і громадянином України); когнітивний складник (знання особою вимог щодо себе в аспекті громадянськості); емоційний компонент (пов'язаний з емоціями й почуттями, які переживає людина, усвідомлюючи себе українцем, патріотом і громадянином); поведінковий складник (проявляється через українську тожсамість, патріотизм і громадянськість у діях і в поведінці) [5].

Слушною у світлі теми нашого дослідження розроблена система діагностики патріотичного виховання молоді, яку пропонує І. Шкільна, виокремлюючи 1) когнітивний критерій (визначає ціннісне ставлення до Батьківщини, національну ідентифікацію, розуміння та усвідомлення свого місця та ролі в житті України, поваги до державних атрибутів та традицій українського народу, знання своїх прав і обов'язків відображених у законах України, знання основних державних інституцій і принципів демократії); 2) процесуально-діяльнісний критерій (виявляється в активній участі у житті школи, органах самоврядування, толерантному ставленні до представників різних культур, народностей, віросповідань, готовності відстоювати інтереси України і протистояти антиукраїнській ідеології, відстоювати свої права і свою громадську позицію); 3) ціннісно-змістовий критерій (вияв інтересу до історії і культурнодуховної спадщини українського народу, його мови, традицій, звичаїв і моралі, повагу до людей, які проживають і працюють в Україні, інтерес до життя в країні та роботу над собою); 4) рефлексивний критерій

(відображає основні мотиви патріотизму у молоді, які впливають на вибір стратегії поведінки, усвідомлення себе громадянином і патріотом України).

Науковиця Ю. Зубцова, досліджуючи формування патріотичних якостей молодших школярів, виокремлює наступні компоненти: когнітивний (знання, елементарні поняття патріотичного змісту), емоційно-ціннісний (патріотичні почуття, позитивне ставлення до явищ патріотичного змісту), діяльнісний (участь у заходах патріотичного змісту, досвід патріотичної діяльності). Згідно із зазначеними критеріями охарактеризовано показники патріотичних якостей трьох груп [22].

Поряд з цим дослідниця О. Абрамчук виокремлює наступні критерії патріотичної вихованості: інтелектуально-пізнавальний (знання історії України, української мови, української культури та традицій); емоційно-мотиваційний (усвідомлення національної належності, любов до рідної землі, народу, повага до історичного минулого країни, готовність до захисту Батьківщини); діялісно-практичний (відповідальне ставлення до навчання, участь у підготовці і проведенні виховних заходів патріотичного змісту, участь у діяльності патріотичного характеру, самоосвіта та самовиховання з формування патріотичних особистісних рис) [1, 80].

Досліджуючи питання патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників, В. Мірошніченко виокремлює наступні критерії і показники патріотичної вихованості: 1) пізнавальний (рівень засвоєння знань з історії України; знання сучасних важливих подій в Україні, вироблення власної позиції стосовно них; знання рідної мови, культури, традицій, звичаїв, символіки та мистецтва; здатність оцінювати патріотичну вихованість підлеглих); 2) світоглядний (почуття гордості за свою країну, її видатних людей; інтерес до майбутнього Батьківщини, ДПСУ, відчуття причетності до нього; усвідомлення своєї належності до рідного народу, його духовних надбань; повага до рідної мови, культури, традицій); 3) мотиваційний (свідоме ставлення до участі у розбудові незалежної держави, зміцнення її авторитету на світовій арені, службі на користі українського народу; усвідомлення

значущості патріотичного виховання для майбутньої професійної діяльності; формування установок на патріотичну діяльність; прагнення до самовдосконалення особистості, поглиблення патріотичних знань); 4) діяльнісно-вчинковий (уміння застосовувати набуті знання у службовій діяльності; уміння оцінювати патріотичний потенціал заходів, занять, підлеглих та колективу; уміння самостійно організувати процес патріотичного виховання серед підлеглих; уміння займатися патріотичним самовихованням) [34, с.289].

Науковиця О. Стьопіна подає багатокomпонентну структуру патріотизму:

1) духовно-моральний компонент (почуття любові до Батьківщини, моральної відповідальності перед нею, відчуття духовного зв'язку зі своїм народом);

2) когнітивний компонент (комплексні знання з історії та культури Батьківщини, патріотична свідомість);

3) ціннісний (потреба в інтеріоризації системи духовно-моральних і культурних національних і загальнолюдських цінностей, серед яких належне місце посідає патріотизм);

4) діяльнісний (готовність діяти на благо своєї країни, відстоювати її інтереси, захищати їх тощо);

5) ідентифікаційний: (етнічна самоідентифікація, національна ідентифікація, громадянськість) [50, с.15].

Не схожою на класифікації попередньо проаналізованих ануковців є структура національно-патріотичної вихованості, представлена у дослідженнях О. Жаровської. Дослідниця виділяє види національно-патріотичної вихованості, які, на її думку, можуть виступати критеріями:

«1) особистісно-родинний – характеризується здатністю студента любити ближніх, тобто відчувати любов не тільки до себе самого;

2) етнічний – виявляється у «свідомому патріотизмі»– прагненні своїми вчинками сприяти благоустрою та процвітанню місця проживання;

3) державний – передбачає прагнення відстоювати державні інтереси на всіх рівнях буття;

4) суперетнічний – відбиває сформованість патріотичного почуття як духовно- моральної якості особистості: передбачає сформовану здатність особистості ідентифікувати себе як суб’єкта східнослов’янської цивілізації;

5) надособистісний – передбачає здатність особистості ставитися з християнською толерантністю до представників інших народів, культур, релігійних конфесій;

6) маргінальний – особистість не ідентифікує себе з жодною культурою (виявляється у відсутності патріотичної, національної та етнічної ідентифікації)» [21, с. 39].

Таким чином, на основі аналізу науково-педагогічної літератури (О. Абрамчук, Н. Вдовенко, С. Гантінгтон, О. Гора, О. Жаровська, Ю.Зубцова, О. Колодій, О. Кін, В. Мірошніченко, Д. Пінтковська, І. Шкільна та ін.) нами встановлено, що національно-патріотичне виховання, спрямоване на національно-патріотичну вихованість особистості, передбачає розкриття її структурних компонентів. Найбільш практичною нам видається саме трикомпонентна структура досліджуваного феномена.

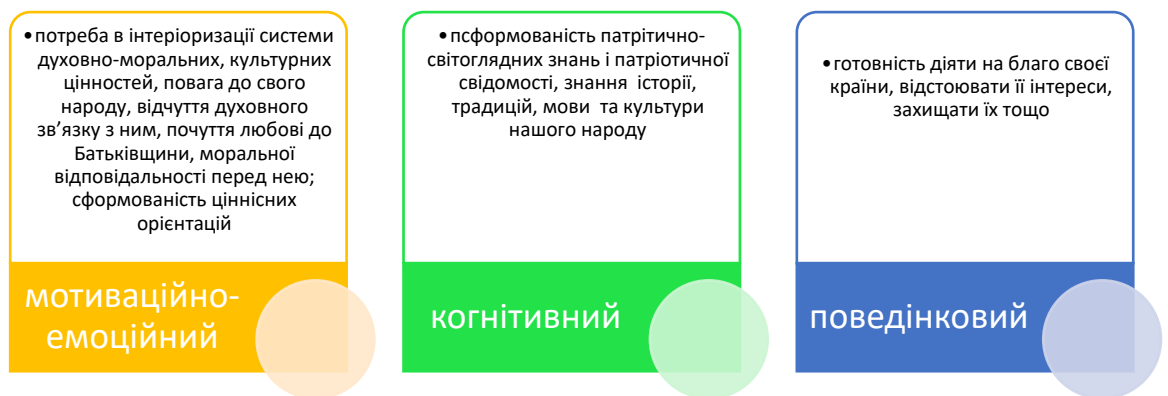


Рисунок 3. Структурні компоненти національно-патріотичної вихованості та показники їх вияву

У результаті проведеного аналізу науково-педагогічної літератури нами було визначено структуру національно-патріотичної вихованості (рис.3).

Є зрозумілим, що визначені компоненти національно-патріотичної вихованості можуть виявлятися на різних рівнях, тобто мати різний, нижчий чи вищий, ступінь прояву. Єдиного підходу до визначення рівнів сформованості того чи іншого компонента в педагогічних дослідженнях не вироблено. Відповідно, компоненти досліджуваного феномену (національно-патріотичної вихованості) у показниках їх прояву можуть мати різні рівні сформованості.

У дослідженнях науковця В. Борисова описано таку класифікацію рівнів сформованості національної свідомості: 1) примітивний (в особистості починає зароджуватися система непрямой аргументації, за допомогою якої суспільство починає перші спроби осмислити відчуття спільності; утворюються різноманітні міфи; робляться перші спроби використати систему етнічної аргументації на користь єдності членів суспільства); 2) нерозвинений рівень розвитку національної свідомості (досягнута інтеграція усвідомлюється суспільством як спільність інтересів і розвивається переконання в необхідності спільно захищати спільні інтереси); 3) розвинений рівень розвитку національної свідомості (нація остаточно усвідомлюється як політична єдність; функціональна готовність суспільства до системного захисту національних інтересів дуже висока) [7].

Цікавою є класифікація рівнів вияву досліджуваної якості, як розробила Д.Дудова, виокремивши оптимальний, допустимий і критичний рівні вияву національно-патріотичної свідомості [17].

Переважає кількість науковців, досліджуючи поняття патріотизму, національної ідентичності, національної самосвідомості, віддають перевагу трирівневій структурі вияву досліджуваної якості: низький, середній, високий (В. Борисова, Н. Бондаренко, О. Стьопіна та інш.).

Проаналізувавши дослідження науковців, систематизувавши їх, ми виокремили оптимальну систему вияву національно-патріотичної вихованості, взявши за основу систему Д. Дудової (табл.3).

Таблиця 3

Рівні вияву
національно-патріотичної вихованості здобувачів вищої освіти

Рівні сформованості	Характеристика рівнів
Оптимальний	Характеризується стійкою мотивацією до активної діяльності патріотичного спрямування; наявністю чітко аргументованої патріотичної позиції; стійкими ціннісними орієнтаціям; глибоким розумінням сутності патріотизму; чітким усвідомленням своєї ідентичності з рідним народом.
Допустимий	Окреслюється вибірковою мотивацією, яка дозволяє особистості усвідомити взаємозалежність своїх прав та обов'язків як визначальних атрибутів державності; чіткою патріотичною позицію та сформованими патріотично-ціннісними орієнтаціями, переконаннями й ідеалами. Студенти цього рівня вирізняються змістовно-нормативним мисленням, знають народні обряди, звичаї, традиції, норми та способи їх прояву. Їх уміння дозволяють брати участь у діяльності патріотичної спрямованості.
Критичний	Окреслюється ситуативно-імпульсивною мотивацією до різних видів діяльності, що проявляється за конкретних зовнішніх і внутрішніх умов; репродуктивним осмисленням законів та інших атрибутів державності; ситуативним усвідомленням свого взаємозв'язку з культурою, звичаями та традиціями рідного народу, а також репродуктивними вміннями, що виявляються в різних видах діяльності. Здобувачі освіти поверхнево знають традиції, звичаї та розуміють їх на рівні емпіричних фактів без відповідного узагальнення.

Отже, у параграфі 1.3. ми виокремили компоненти досліджуваного феномену «національно-патріотична вихованість» (мотиваційно-емоційний, когнітивний, поведінковий), показники їх вияву та рівні їх вияву (оптимальний, допустимий, критичний).

ВИСНОВКИ до розділу 1

Завданнями першого (теоретичного) розділу нашого дослідження було визначення теоретичних засад проблеми національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти а саме: визначити зміст, мету, завдання і напрямки національно-патріотичне виховання як компоненту освітнього процесу закладів вищої освіти; з'ясувати зміст основних понять, що становлять термінологічне поле дослідження і на формування яких спрямовано національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти; визначити компонентну структуру ключового поняття дослідження – «національно-патріотична вихованість».

Стосовно першого завдання, то ми визначили, що *національно-патріотичне виховання* здобувача вищої освіти – це формування патріота України, що виявляє готовність самовіддано будувати її як суверенну демократичну правову державу, виявляє національну гідність, знає свої права та обов'язки, сприяє встановленню правил мирного співіснування в суспільстві, самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури. *Метою* національно-патріотичного виховання у закладі вищої освіти є формування свідомого громадянина – патріота української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів.

Основними напрямками національно-патріотичного виховання є: громадянсько-патріотичне, патріотичне, військово-патріотичне, морально-духовне виховання.

Ключовими поняттями, якісними характеристиками особистості, на які спрямовано національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти, є патріотизм, патріотичні цінності, національна ідентичність.

Компонентами досліджуваної якості (національно-патріотична вихованість) є мотиваційно-емоційний, когнітивний, поведінковий), а рівнями вияву-оптимальний, допустимий і критичний.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання

На сьогоднішньому етапі відродження України як суверенної європейської держави нагальною є необхідність створення принципово нової системи національно-патріотичного виховання студентської молоді. Для цього потрібно сформулювати і реалізувати такі педагогічні умови, які б сприяли найбільш ефективній реалізації цього багатовекторного процесу.

Для визначення педагогічних умов національно-патріотичного виховання нам необхідно з'ясувати зміст цього терміну.

У трактуванні терміну «педагогічні умови» переважна кількість науковців приходять до висновку, що вони характеризують певну мету і систему формування визначених конкретних якостей та особистості взагалі (С. Гаряча, О. Дурманенко, Л. Крамаренко); окреслюють зміст, форми і методи формування певних якостей (Г. Селевко, Є. Слободнюк); є кінцевою метою організованої цілеспрямованої педагогічної діяльності, спрямованої на вирішення педагогічних завдань (О. Камінська, Л. Гончар, Н. Яковлева).

Тлумачний словник не дає однозначного тлумачення поняття «умова»:

1) «необхідна обставина, яка уможлиблює здійснення, створення, утворення чого-небудь»;

2) «обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь»;

3) «правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, дійсності» [9].

У «Словнику-довіднику з професійної педагогіки» міститься наступне визначення поняття «умови»: «стійкі обставини, які визначають стан і розвиток функціонуючих педагогічних систем» [47, 34].

Проблема обґрунтування педагогічних умов національно-патріотичного виховання студентської молоді знаходиться у центрі уваги багатьох дослідників: О. Абрамчук (педагогічні умови патріотичного виховання здобувачів вищої освіти в технічних навчальних закладах), Т. Анікіної (педагогічні умови патріотичного виховання майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства), Н. Волошиної (педагогічні умови патріотизму сучасного українського суспільства), Т. Гавлітіна (педагогічні умови національно-патріотичного виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу), В. Коваль (педагогічні умови патріотичного виховання учнів на етапі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи), В. Дзюби (педагогічні умови патріотичного виховання майбутніх офіцерів), О. Доценко (педагогічні умови військово-патріотичного виховання в українських збройних формуваннях) та ін.

Науковці І. Бех, О. Докукіна та інші визначають педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей організаційних форм, методів, змісту і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети [4].

На думку О. Дурманенко, педагогічні умови – це «особливості організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості студента, об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення» [18, с.135].

Дослідниця В. Манько репрезентує педагогічні умови як внутрішні параметри та зовнішні характеристики певного процесу, сукупність яких забезпечує високу ефективність освітнього процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [32, с. 155].

О. Бражнич педагогічні умови визначає як сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети [8].

У нашому дослідженні ми будемо оперувати наступним визначенням поняття «педагогічні умови»: *це сукупність обставин, факторів, параметрів, які мають забезпечити ефективність процесу національно-патріотичного виховання молоді.*

У дослідженнях науковця І. Беха визначено чинники можливого негативного впливу на національно-патріотичне виховання у закладах освіти та причини нівелювання національних цінностей в умовах військової агресії та інформаційної війни рф щодо України:

-велика кількість російськомовного населення, відлученого від української мови;

-спотворення історичних фактів та не сприймання як автентичності української мови та культури, так і самого існування нашої нації;

-витіснення української мови з медіаринку та довготривала боротьба за статус російської як другої державної;

-застосування некоректних політичних технологій, які сприяли розмежуванню регіонів України;

-ностальгії за радянським минулим[4].

Методологічну основу національно-патріотичного виховання здобувачів освіти становить особистісно- орієнтований підхід, який чітко обґрунтовано дослідником І. Бехом [4]. У працях науковця підкреслюється важливість взаємовідносин викладачів, наставників академічних груп і кожного студента, ставлення до здобувачів освіти як до суспільно зрілої, дорослої особистості на засадах взаємної поваги і толерантності. Така умова уможливорює інтенсифікацію процесу національно-патріотичного виховання студентів, сприяючи розвитку в них основних якостей національної вихованості та її компонентів.

У державній Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді задекларовано ряд принципів, яких доцільно дотримуватись в освітньому процесі закладів освіти:

1. Принцип національної спрямованості, вияв якого маємо у ціннісному ставленні молоді до національних ознак (любов до рідної землі; шанобливе ставлення до надбань національної культури, повага до представників своєї нації й толерантність та емпатія у ставленні до представників інших націй, до їх культури, національна самоповага тощо).
2. Особистісна активність та саморегуляція здобувачів освіти, їх самостійність, активна особиста позиція та здатність приймати відповідальні виважені рішення у взаємодіях із представниками своєї та інших націй.

Проблему визначення й обґрунтування педагогічних умов формування національної ідентичності, патріотизму, патріотичних цінностей, патріотичної позиції, патріотичної вихованості молодого покоління є актуальною для досліджень багатьох науковців: В.Кульчицький (педагогічні умови формування патріотичної вихованості учнів в умовах глобалізації), О.Абрамчук (педагогічні умови патріотичного виховання студентів в технічних навчальних закладах), Т.Анікіна (педагогічні умови патріотичного виховання майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства), Г.Розлуцька (формування національної свідомості українців у процесі державотворення), Н.Волошина (Педагогічні умови патріотизму сучасного українського суспільства), Т.Гавлітіна (педагогічні умови національно-патріотичного виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу), Г.Коломєць (патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор), В.Коваль (педагогічні умови патріотичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи), В.Дзюба (педагогічні умови патріотичного виховання майбутніх офіцерів), О.Доценко (педагогічні умови військово-патріотичного виховання в українських збройних формуваннях) та ін.).

На основі аналізу досліджень, теми яких дотичні до теми нашого дослідження, ми виокремили *педагогічні умови національно-патріотичного виховання у закладі вищої освіти* в умовах агресії росії проти України:

1. Використання виховного потенціалу освітніх компонентів з метою формування національно-патріотичного виховання студентів.

Вибір *першої* педагогічної умови продиктований усвідомленням ролі навчально-пізнавальної діяльності студентів як провідної у професійній підготовці. Використання потенціалу навчальних дисциплін можливе шляхом внесення ціннісних складових у зміст певних освітніх компонентів.

Для формування національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти весь освітній процес університетського середовища повинен бути насичений різними аспектами патріотичного виховання. Оптимальними тут є дисципліни соціально-гуманітарного циклу.

Наприклад, науковиця Л. Єршова переконана, що обов'язковим у закладах вищої освіти є «вивчення дисциплін соціогуманітарного циклу (філософії, історії, політології, релігієзнавства, соціології, педагогіки, психології, культурології тощо), покликаних формувати усвідомлене та критичне сприйняття громадянами знань про людину, суспільство, державу» і пропонує прийняти закон України про соціогуманітарну освіту, який би «сприяв формуванню чутливості суспільної і політичної свідомості українців до будь-яких проявів людиноненависницької ідеології» [20].

Доцільним на заняттях є використання таких методів, що сприятимуть національно-патріотичному вихованню:

- кейс-метод, дискусії, методи портфоліо викладача, педагогічні ситуативні задачі, діалогова форма занять, педагогічні тренінги, ділові і рольові ігри).
- інтерактивні технології навчання, наприклад: «Національно-патріотичний компас», «Календар національно-патріотичної взаємодії»,

- «Відкриваємо Україну разом», «Творча Україна», «Національно-патріотична мозаїка», «Абетка національних традицій України», «Палітра національно-патріотичної виховної творчості» та ін.);
- виконання творчих колективних завдань (есе, творів, рефератів, доповідей, проектів та ін.); засоби (Інтернет, YouTube та ін.).

Організація процесу навчання з урахуванням цілей і завдань національно-патріотичного виховання вимагає оптимізації змісту навчальних програм, опанування викладачами всіма компонентами процесу навчання, розуміння ними того, що повинно відбиватися в робочих навчальних програмах і реалізовуватися в процесі засвоєння студентами знань, умінь і навиків з предмету на лекціях, семінарах, практичних заняттях і в процесі самоосвіти та самовиховання студентів.

Значні можливості у плані формування патріотичних цінностей закладені у змісті таких освітніх компонентів ОПП 015.37 Професійна освіта («Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології»), як «Етнокультурологія», «Філософія», «Правова культура особистості», «Загальна та професійна педагогіка», «Формування ціннісного світогляду», «Основи педагогічної майстерності», а особливо – у змісті дисципліни «Аксіологія державотворення в Україні». Тут ми погоджуємось із думкою Г. Розлуцької, що національно-патріотична вихованість формується на основі історичних знань, зміст яких містить знання про національний ідеал, національні та загальнолюдські цінності, а також знання про свою історію, культуру, тобто про свою національну спільноту, про конкретних носіїв національної самосвідомості та представників спільноти, які найповніше втілюють у собі національний характер [45].

Крім того, хочемо зауважити, що чільну роль у формуванні національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти відіграє освітній компонент «Філософія», у змісті якого патріотизм розглядається як надважлива цінність особистості. «Базисні положення теорії пізнання,

положення про зв'язок об'єктивної та суб'єктивної дійсності, про особистість як суб'єкт пізнання є методологічною основою патріотичного виховання. Формування світогляду майбутніх учителів є підґрунтям для синтезу знань, які отримані в процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. У свідомості студентів формуються морально-патріотичні цінності» [21, с.130].

Пізнання та усвідомлення кожним студентом національних філософських ідей, поглядів сприяє духовній цілісності особистості.

Друга педагогічна умова - використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу національно-патріотичного виховання.

Напрацювання науковців сучасності (Дж. Баркет та П. Госмен, О. Власенко, Н.Череповська та інш.) переконливо доводять важливість ролі інформаційно-інформаційних технологій та віртуального освітнього середовища ЗВО у процесі національно-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти. Документи, ратифіковані країнами-членами Європейського Союзу та Ради Європи – Consultation on the future «EU 2020» Strategie [63], *Opter pour la croissance, innovation et emploi dans une societe fondee sur la cohesion* [64] – відзначають вплив розвитку інформаційних технологій на формування суспільства XXI століття.

Одним із сучасних методів формування національної ідентичності є метод проектів із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Використання методу проектів ґрунтується на певних етапах і виборі актуальної теми. Цікавими для здобувачів вищої педагогічної освіти є створення довгострокових проектів. Серед проектів патріотичної спрямованості це – «Україна – європейська країна», «Кращий знавець історії політичної думки», «Я – родина – Україна», «Долаємо стереотипи разом». Участь студентів у проектній діяльності сприяє виявленню в них патріотичних почуттів (любові до своєї країни, своїх рідних, толерантного ставлення до інших національностей) та інш.

Маємо зауважити, опираючись на думку І. Курліщук, що розвиток ІТ технологій, хмарних серверів та віртуальних мереж створюють нове виховне середовище, що вимагає від науковців та освітян креативних ідей і підходів щодо ефективного його використання стосовно такого важливого сьогодні аспекту як виховання громадянина і патріота України [29].

Тотальна присутність молоді в Інтернет-середовищі створює передумови для нового формату громадянської активності молоді як в соціальних мережах, так і в форматі інформаційних проєктів соціального, юридичного, природоохоронного, благодійного характеру та програм пізнавально-освітнього спрямування в позашкільній роботі.

Через призму усвідомленого критичного мислення формується система ціннісного усвідомлення і, в тому числі, патріотичного ставлення молоді до оточуючих реалій, нетерпимості до корупційних проявів чи позиціонування інституту держави загалом. Молоді люди організовуються в соціальних мережах, ініціюючи дискусійні форуми, знаходять і виокремлюють актуальну для них інформацію під тематичними рубриками. Потім – її опрацьовують, узагальнюють висновки і презентують власні проєкти, заходи, доповіді, статті тощо. Таким чином формується власне «Я» молоді людини. Молодь, спільно з однодумцями, під егідою молодіжних громадських організацій чи, гуртуючись навколо суспільнозначимих ініціатив і трендів у соціальних мережах, організовує різноманітні акції, кампанії, флешмоби тощо.

Підтримуємо переконання окремих науковців, що ефективність формування світоглядної позиції та національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти в умовах інформаційної війни переважно залежить від використання в патріотичному вихованні інтернет-ресурсів з україноцентричним змістовим наповненням. При цьому особливу роль відіграє використання ІКТ з метою налагодження веб-комунікації між здобувачами освіти і, наприклад, відомими і досвідченими істориками,

етнографами, лінгвістами, політичними експертами, духовними авторитетами сучасності. Звичайно, це вимагає детального контент-аналізу інтернет-каналів з україноцентричним просвітницьким змістом.

Третя педагогічна умова - залучення здобувачів освіти до участі в соціально-значущих проектах патріотичного спрямування.

Вибір третьої умови обумовлений тим, що найбільш ефективний вплив на формування патріотичної свідомості здійснюється під час активної взаємодії дорослих і дітей.

Одним із напрямів соціально-значущої діяльності закладів освіти на сьогодні є волонтерський рух. Студенти-волонтери беруть участь у проведенні різних акцій: Всеукраїнського місячника Червоного Хреста, «Від серця до серця», «Добро починається з тебе», «Милосердя», Дня святого Миколая, Дня донора. Волонтери проводять бесіди організовують збір коштів, продуктів харчування, іграшок, канцтоварів тощо.

Зараз популярності набувають українські традиції в усьому світі (музичні твори, танці, декоративно-ужиткове мистецтво, ремесла, святкування та інше). Вони фактично і є одним із найдієвіших засобів національного виховання молодого покоління. Їх джерелами є фольклор, народна педагогіка. Усі самобутні традиції покликані формувати духовні цінності українців [24, с. 550-552].

Як відомо, однією з основних форм позанавчальної діяльності та виховання студентської молоді є організація та проведення виховних заходів спрямованих на формування національної свідомості та громадсько-політичної активності.

Основними формами патріотичного виховання є:

1) інформаційно-масові (дискусії, диспути, конференції, “філософський стіл”, “відкрита кафедра”, інтелектуальні аукціони, ринги, вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави і права, “жива газета”, створення книг, альманахів);

- 2) діяльнісно-практичні (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, театр-експромт, ігри-драматизації, огляди-конкурси, олімпіади);
- 3) інтегративні (клуби, фестивалі, асамблеї, гуртки);
- 4) діалогічні (бесіда, міжрольове спілкування);
- 5) індивідуальні (доручення, творчі завдання, звіти, індивідуальна робота тощо);
- 6) наочні (музеї, кімнати, зали, галереї, виставки студентської творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо).

Результатом національно-патріотичного виховання здобувачів освіти у закладах вищої освіти має стати сформована національно-патріотична вихованість.

Таким чином, у параграфі 2.1. у результаті аналізу теоретичних напрацювань науковців з питань національно-патріотичного виховання у закладах освіти та практики діяльності закладів освіти ми виокремили наступні педагогічні умови національно-патріотичного виховання в умовах університетського середовища: 1) використання виховного потенціалу освітніх компонентів з метою формування національно-патріотичного виховання студентів; 2) використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу національно-патріотичного виховання; 3) залучення здобувачів освіти до участі в соціально-значущих проектах патріотичного спрямування.

2.2. Зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов національно-патріотичного виховання

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України національно-патріотичному вихованню молоді приділяється значна увага, особливо під час воєнного стану. Адже від свідомості, національної ідентичності та фізичної сили нашого молодого покоління залежить обороноздатність країни в цілому. До цієї нелегкої праці долучено

багато підрозділів нашого університету, а саме: Навчально-науковий центр виховної роботи і соціального розвитку, кафедра військової підготовки, кафедра фізичного виховання, кафедра культурології (<https://nubip.edu.ua/node/148476>).

Крім того, робота з національно-патріотичного виховання ведеться на кожній кафедрі, у кожній академічній групі.

Виховна робота на кафедрі педагогіки здійснюється на основі таких нормативних документів: Концепція виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепція національного виховання, Статут НУБіП України, накази ректора НУБіП України, рішення вченої ради та ректорату НУБіП України, розпорядження проректора з навчальної і виховної роботи, Правила внутрішнього розпорядку НУБіП України.

Відповідно до стратегічної програми розвитку «Голосіївська ініціатива - 2025» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України, поряд з цілями навчання, значна увага приділяється вихованню загальнолюдських і національних цінностей. На допомогу наставникам академічних груп розроблена програма виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот». Природовідповідним є тільки «національно-патріотичне виховання рідною мовою, на героїчних і подвижницьких прикладах видатних синів і доньок нашого народу із засвоєнням надбань української та світової культури» [49].

Реалізація першої педагогічної умови

Велике значення у формуванні патріотизму молодого покоління має вивчення історії України, яка знайомить нас з минулим нашої держави, з видатними діячами, котрі зробили вагомий внесок у розвиток української науки, культури та мистецтва. Героїчна боротьба українського народу за свою незалежність виховують почуття національної гордості за минуле нашої держави. Відомі історичні події є зразками високого героїзму українців і вони є підтвердженням високого патріотизму, великої любові до України та свого народу. В процесі вивчення історії України у студентів

слід виховувати не лише патріотизм, а й високий гуманізм і духовність, увагу й пошану до учасників війни. З цією метою у 2023/2024 р. у навчальний план підготовки фахівців ОПП 015.37 Професійна освіта було введено освітній компонент «Аксіологія державотворення в Україні», мета вивчення якої полягає в реконструкції становлення та розвитку української державності, відтворення етапів її тяглості, політичних, соціокультурних, економічних процесів, територіальних змін, подвигів героїв, державних діячів, господарників, освітян і науковців, митців, діяльність яких мала значення у справі самоорганізації народу, консолідації суспільства, зміцненні засад незалежності, посиленні обороноздатності України на тлі перманентних загроз з боку агресорів.

Однією із форм реалізації першої педагогічної умови є, наприклад, виконання здобувачами освіти магістерського рівня спеціальності 011 Освітні педагогічні науки (ОПП Педагогіка вищої школи та ОПП Інформаційно-комунікаційні технології в освіті) магістерських досліджень на національно-патріотичну тематику, де об'єктом дослідження виступає національно-патріотичне виховання.

У процесі формування національно-патріотичної вихованості використовуються такі форми організації: лекції, лекції-екскурсії, засідання «круглого столу», практичні роботи (творчі художні завдання) та самостійні творчі роботи; участь у мистецьких фестивалях і конкурсах. Дидактичні завдання з самостійної роботи студента передбачають пошук знань, їхнє осмислення й закріплення, формування й розвиток практичних навичок, а також інтелектуальних, організаційних та інших умінь і подальше узагальнення й систематизацію знань тощо. Практичні заняття сприяють поглибленню та уточненню знань, одержаних на лекціях і в процесі самостійної роботи, формуванню інтелектуальних умінь та навичок аналізу й синтезу, формуванню навичок практичного застосування набутих знань через індивідуальне виконання студентами творчих завдань, оволодіння художніми вміннями, навичками тощо.

Процес формування національно-патріотичної вихованості відбувається в межах оволодіння студентами національної культури за такими етапами (рис. 4):



Рис.4. Поетапність формування національно-патріотичної вихованості студентів

Пріоритетна роль у патріотичному вихованні належить активним методам, які базуються на демократичній взаємодії, напрямлені на самостійне відшукування істини і сприяють формуванню самокритичності, творчості та ініціативи. Такими методами є: ситуаційно-рольові та імітаційні ігри, соціально-проектна діяльність, інтелектуальні аукціони, соціальнопсихологічні тренінги, мозкові атаки, проблемні соціальні та політичні ситуації, ситуації успіху, аналіз конфліктів і стилів поведінки, використання засобів комунікації, демократичний діалог, метод трибун, колективні творчі справи, використання інформаційних технологій. Також значну роль у патріотичному вихованні відіграють і традиційні методи, а саме: лекції, семінари, бесіди, диспути, робота з книгами та періодикою тощо. Наприклад, можна зі студентами провести бесіди на тему: «Моя рідна Україна», «Державна символіка України», «Патріотизм – актуальність сьогодення», «Моє ставлення до подій на Сході» та ін.

Реалізація другої педагогічної умови

До засобів ІКТ, які можуть бути використані під час національно-патріотичного виховання у закладі освіти, належать: комп'ютери чи ноутбуки, дисплей, принтер, процесор, сканер, клавіатура, бази даних і знань, системи мультимедіа, модем, телебачення, телефон, електронна дошка, програмові засоби навігації в Інтернеті тощо.

Новітні інформаційно-комунікаційні технології, засновані на використанні комп'ютерних технологій і телекомунікаційних засобів, передбачають отримання нової інформації, нового знання. Тому їх використання в навчанні і вихованні є необхідним. Національно-патріотичне виховання не є винятком.

З метою патріотичного виховання важливо спрямовувати студентську молодь до просвітницьких сайтів, контент яких містить багато корисної інформації в галузі історії, етнології, етнографії, культури мови, національного мистецтва.

Ефективний вплив на формування у здобувачів освіти національно-патріотичної вихованості та національної ідентичності має, наприклад, портал «Таємна Січ». У рубриці «Україна – історія держави» можна знайти різні карти України від часів Київської Русі, ознайомитись зі змістом «Повчання Володимира Мономаха», «Межигірського літопису», «Літопису Самовидця» тощо.

Можливість змістовної комунікації на актуальні теми сьогодення з молоддю надають окремі блоги, що їх ведуть активні патріотичні українці: політологи, митці, учасники російсько-української війни, прогресивні педагоги та інш. Цікавим у цьому плані є, наприклад, ютуб-канал імені Т.Г.Шевченка, який створили письменники - брати Капранови. Вони цікаво і захоплено інформують про історію України, відомі твори культурної спадщини українців, історичні постаті, які мали вплив на процеси державотворення в Україні, про історію походження державних символів та національних традицій. І все це - у форматі коротких, інформативно

насичених відеолекцій з використанням сучасних можливостей: карт, інфографіки, інтерактивного опитування, анімації.

Модель взаємодії у системі «здобувачі освіти –інтернет-ресурси-національно-патріотична вихованість» подано на рис.5.

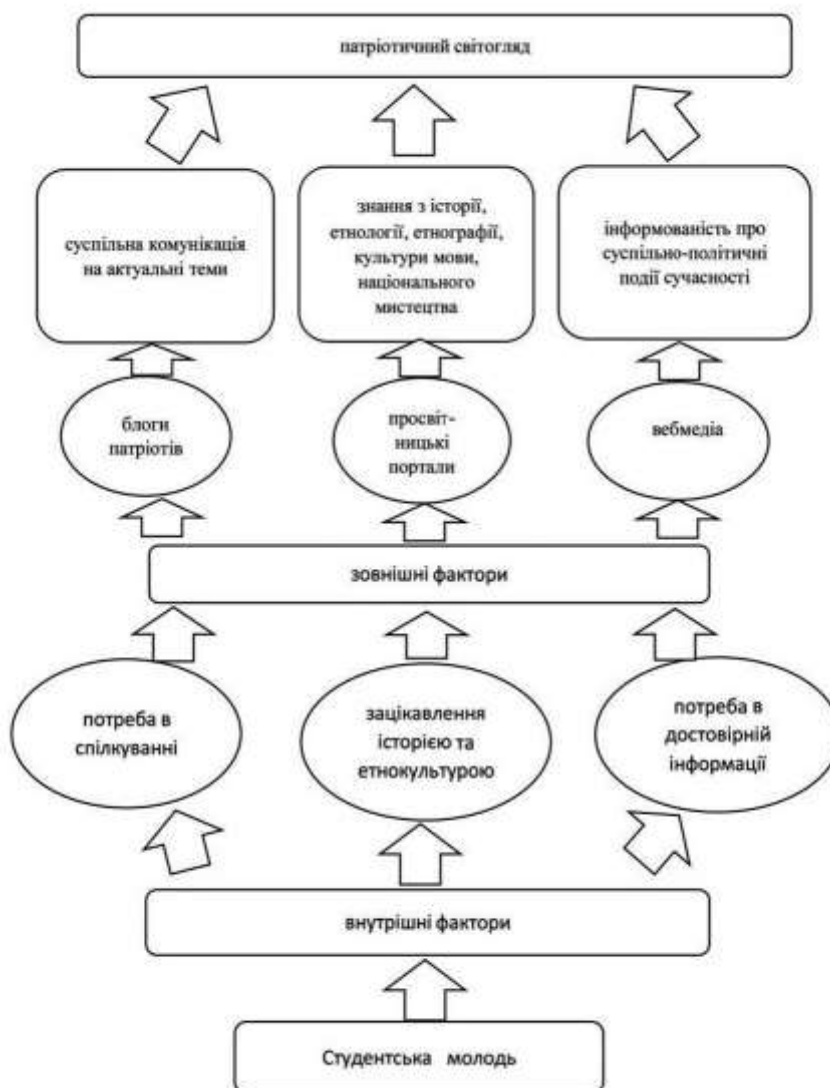


Рисунок 5. Модель взаємодії у системі «здобувачі освіти –інтернет-ресурси-національно-патріотична вихованість»

2024 року на кафедрі педагогіки було відкрито Лабораторію інформаційно-комунікаційних технологій, яка є прогресивним кроком і в питаннях організації національно-патріотичного виховання: створення 3-D моделей архітектурних пам'яток, пазлових карт; перегляд історичних фільмів тощо.

Використання сучасних інформаційних технологій у сфері освіти, зокрема, у національно-патріотичному вихованні, дозволяє педагогам якісно змінити зміст, методи і організаційні форми формування їх національно-патріотичної вихованості. Метою цих технологій в освіті є посилення інтелектуальних можливостей здобувачів в інформаційному суспільстві, а також гуманізація, індивідуалізація, інтенсифікація процесу навчання та підвищення якості навчання на всіх ступенях освітньої системи.

Реалізація третьої педагогічної умови

Змістовим і ефективним компонентом програми виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот» є організація свят, відзначення пам'ятних дат та проведення позааудиторних виховних заходів національно-патріотичного спрямування: 1) заходи з розвитку загальнолюдських цінностей, усвідомлення ролі освіти у житті людини, усвідомлення студентом себе як частини колективу і суспільства (Школа першокурсника, «День знань», «Студентська республіка», Вечір спортивної слави, «Краса НУБіП України», «Голосіївська весна» та інші); 2) зумовлені соціальною потребою національно-патріотичного виховання, спрямовані на формування національної ідентичності, патріотизму, національної пам'яті тощо (День захисника України, День національної єдності, День Матері, День української мови і писемності, День пам'яті та примирення інші); 3) фахового спрямування, метою яких є формування фахівця – справжнього, достойного громадянина своєї країни (День працівника сільського господарства, День університету, День працівника освіти (для педагогів), День довкілля, День науки, День здоров'я тощо); 4) загальнодержавні, спрямовані на усвідомлення ролі і значення Державних символів, Конституції України (День Конституції, День Державного Прапора, День Незалежності інші).

Робота з національно-патріотичного виховання базується на системно-ціннісному, особистісно-орієнтованому, суб'єкт-суб'єктному,

діяльнісному, акмеологічному підходах; при цьому враховується державний календар свят і пам'ятних дат, ювілеї видатних особистостей в історії української державності; особливості професій типу «людина-природа». Проводяться заходи, спрямовані на прославлення національних героїв.

З метою реалізації завдань національно-патріотичного виховання застосовуються такі методи і форми роботи із здобувачами освіти у межах освітнього процесу та університетського середовища:

- словесні (бесіди, розповіді, лекції, семінари, робота з книгою та періодичною пресою, написання рефератів на статей, обговорення та ін.);
- наглядні (ілюстрації, демонстрації, презентації, відеоперегляд, екскурсії, оформлення тематичних листівок та ін.);
- практичні (метод вправ, метод прикладів, змагання, командноштабні навчання, тактичні навчання та ін.);
- інтерактивні (зустрічі-діалоги, диспути, дискусії, творчі конкурси, організація та проведення тематичних свят, ігри, тематичні виставки, конференції, «круглі столи», зустрічі з видатними людьми);
- методи психологічного впливу на особистість: переконання, навіювання, власного прикладу.

Сьогодні особливого значення набувають зустрічі з учасниками бойових дій, яких немало і серед студентів гуманітарно-педагогічного факультету та спеціальностей, для яких є випусковою кафедрою педагогіки. Так, нещодавно стіна біля кафедри педагогіки стала місцем розміщення пам'ятних інформаційних дошок про студентів кафедри, які віддали своє життя за незалежність України.

Минулого року команда Сенату студентської організації НУБіП України у рамках проекту NEST від Благодійного Фонду Сергія Притули проявила активність і долучилася до волонтерської діяльності, спрямованої на відновлення та будівництво модульних будинків для сімей, що постраждали від війни. Студенти взяли участь у прибиранні зруйнованого

будинку в Макарові. Внесок наших студентів був надзвичайно цінним у процесі підготовки майданчика для встановлення модульного будинку для сім'ї, яка втратила своє майно через війну (<https://nubip.edu.ua/node/129317>).

Весною 2024 р., 8 травня Україна відзначає День пам'яті та примирення, вшановуючи пам'ять кожного, хто боровся з нацизмом, та всіх жертв Другої світової війни. Цей день уособлює героїзм, силу духу, ратну працю й вічну скорботу за мільйонами нерозквітлих українських доль, нездійснених мрій і задумів. У цей день в одній із груп першого курсу спеціальності 015.37 було проведено виховний захід, який було підготовано самими студентами - студенти-першокурсники заслухали змістовну доповідь з акцентом уваги на події сьогодення.

Восени 2024 р. з нагоди відзначення Дня захисників і захисниць, з метою сприяння національно-патріотичному вихованню студентської молоді, популяризації героїзму військового подвигу до НУБіП України завітав кінорежисер Любомир Левицький, який презентував свою картину «Ми були рекрутами». До перегляду фільму долучились і студенти спеціальності «Професійна освіта» (<https://nubip.edu.ua/node/153107>).

Отже, робота з формування національно-патріотичної вихованості студентів має проводитись комплексно, злагоджено, в єдності всіх її компонентів. Вона має стати засобом відродження національної культури, формування патріотизму і національної ідентичності, стимулом пробудження таких моральних якостей, як совість, людяність, почуття власної та національної гідності.

Висновки до розділу 2

Таким чином, у другому (методичному) розділі ми виконали наступні завдання: з'ясували педагогічні умови національно-патріотичного виховання, а також зміст, форми і методи їх реалізації.

Ми дійшли певних висновків.

Педагогічні умови - це сукупність обставин, факторів, параметрів, які мають забезпечити ефективність процесу національно-патріотичного виховання молоді.

У результаті аналізу теоретичних напрацювань науковців з питань національно-патріотичного виховання у закладах освіти та практики діяльності закладів освіти ми виокремили наступні педагогічні умови національно-патріотичного виховання в умовах університетського середовища: 1) використання виховного потенціалу освітніх компонентів з метою формування національно-патріотичного виховання студентів; 2) використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу національно-патріотичного виховання; 3) залучення здобувачів освіти до участі в соціально-значущих проєктах патріотичного спрямування.

Досягнення цілей національно-патріотичного виховання можливе лише за умов цілеспрямованої, систематичної і організованої роботи з формування у здобувачів освіти національно-патріотичної вихованості.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

3.1. Організація педагогічного експерименту

З метою перевірки ефективності визначених нами у параграфах 2.1, 2.2 педагогічних умов національно-патріотичного виховання та форм і методів їх реалізації в реальному освітньому процесі нами було проведено емпіричне дослідження з трьох основних етапів:

- констатувальний: визначення складу групи респондентів; підбір діагностичного інструментарію для обстеження рівня сформованості національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти; виявлення наявного рівня сформованості досліджуваної якості;

- формувальний (п.2.2.) – проведення заходів національно-патріотичного виховання;

- контрольний: виявлення змін, що відбулися після впровадження запропонованих педагогічних умов національно-патріотичного виховання.

Базою проведення педагогічного експерименту було визначено Національний університет біоресурсів і природокористування України, до складу експериментальної групи увійшли 40 студентів освітньо-професійної програм «Професійна освіта» та «Педагогіка вищої школи». Термін проведення експерименту – 2022/2023 н.р. Розподіл на експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ) групи відбувся рандомно: у кожній групі - по 15 осіб спеціальності Професійна освіта та по 5 осіб - спеціальності Педагогіка вищої школи.

Проаналізувавши напрацювання науковців, ми переконалися у тому, що правильно і чітко визначені компоненти досліджуваного поняття та показники їх вияву, а також правильно підібрані діагностичні методики

сприяють підвищенню ефективності процесу формування національно-патріотичної вихованості у студентів закладів вищої освіти.

Дослідженням якостей, подібних до досліджуваної нами якості (національно-патріотична вихованість), присвятили свої праці М. Бабкіна, В. Борисов, Я. Великий, Ю. Каменюк, А. Левицька, А. Панчук, А. Романишин та інш., наукові напрацювання яких ми проаналізували на предмет виявлення у них використовуваних діагностичних методик.

На нашу думку, такі поширені діагностичні методики, як опитування, бесіди та анкетування, інтерв'ю, методика незакінчених речень є оптимальними засобами отримання інформації про знання, уявлення, судження майбутніх фахівців, які дозволять виявити у них рівень сформованості національно-патріотичної вихованості.

Бесіда є поширеним вербальним діагностичним методом і дозволяє виявити і зрозуміти внутрішній стан здобувача освіти, його проблем в особистій і професійній сфері, на які може бути спрямована діяльність педагога. Успіх бесіди значною мірою залежав від уміння викладача встановити довірливі стосунки зі студентами, чітко сформулювати і пояснити завдання, поставити запитання.

Орієнтуючись на визначені у параграфі 1.3. компоненти (мотиваційно-емоційний, когнітивний, поведінковий) та показники їх вияву визначимо методи їх діагностування (табл.4).

Таблиця 4

Діагностичні методики для виявлення рівня сформованості національно-патріотичної вихованості респондентів за її компонентами

Компоненти національно-патріотичної вихованості	Показники вияву	Діагностичні методики
Мотиваційно-емоційний	Сформованість системи духовно-моральних, культурних цінностей, повага до свого народу, відчуття духовного зв'язку з ним, почуття	1.Тест на визначення ціннісних орієнтацій М. Рокича (дод. Б) [46]

	любові до Батьківщини, моральної відповідальності перед нею; сформованість ціннісних орієнтацій	2. Методика Б. Пашнєва на вивчення мотиваційної сфери (дод. В) [40] 3. Анкета «Патріот» (додаток Є)
Когнітивний	Сформованість патріотично-світоглядних знань і патріотичної свідомості, знання історії, традицій, мови та культури нашого народу	1.Метод незакінчених речень (додаток Г) 2.Анкета «Патріотизм у розумінні сучасної молоді» (додаток Д)
Поведінковий	Готовність діяти на благо своєї країни, відстоювати її інтереси, захищати їх тощо	Анкета «Моя позиція як суб'єкта суспільного життя» (за Г. Назаренко) (додаток Е)

1. Мотиваційно-емоційний компонент.

Діагностування респондентів за мотиваційно-емоційним компонентом відбулось за методикою встановлення ціннісних орієнтацій М. Рокича. Дана методика базується на прямому ранжуванні списку цінностей і є найбільш поширеною та актуальною у дослідженні шкали цінностей в наш час.

Дослідник-практик М. Рокич класифікує два класи цінностей:

– термінальні цінності – переконаність особистості у цінності існування кінцевої мети її діяльності;

–інструментальні цінності – переконаність особистості у оптимальності та ефективності певного способу дій, шляху досягнення результату або особистісних властивостей, якостей особистості [46, с. 48].

Цей розподіл, по суті, є тотожним класичному розподілу на цінності-засоби й цінності-цілі. Суттєвою перевагою методики є зручність та економічність у проведенні обстеження й обробці результатів, універсальність, а також гнучкість – можливість варіювати як стимулюючий матеріал (списки цінностей), так і інструкції.

Другою діагностичною методикою на виявлення рівня сформованості мотиваційно-емоційного компоненту національно-патріотичної вихованості

була методика науковця Б. Пашнєва. Він стверджує, що студентський вік є періодом завершення формування морально-етичної сфери, становлення і стабілізації характеру і усвідомлення та прийняття статусу та відповідальності дорослої людини відповідно до своєї статі. Важливими моментами цього період ментального дорослішання є усвідомлення ієрархії мотивації, усієї системи ціннісних орієнтацій, а також інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією [40, с. 84].

Використовуючи методику Б. Пашнєва, ми виявили показники рівня мотиваційно-ціннісної сфери здобувачів вищої освіти: повага до співвітчизників, до своєї нації, усіх народів і культур у своїй державі, моральних цінностей сучасного українця.

Діагностика виявила, що в у переважної кількості студентів сформувалися позитивні ціннісні орієнтації, які відображають ставлення молоді до національних надбань народу.

Аналіз результатів анкетування за анкетною «Патріот».

1. Питання «Чи вважаєте ви себе патріотом?». Було отримано такі відповіді: 1. Так - (35%). 2. Ні - (10%). 3. Частково - (45%). 4. Не знаю - (10%)
2. Питання «Хто, на Вашу думку, більшою мірою вплинув на формування ваших патріотичних почуттів?» було отримано наступні результати: 1. Школа – 30 %. 2. Батьки – 25%. 3. Навколишні люди – 20%. 4. ЗМІ – 20 %.5. Органи влади – 5%. Як бачимо, стосовно цього питання можемо стверджувати, що найвпливовішими факторами є школа і батьки, менший вплив – ЗМІ, середовище, і найменший вплив – зі сторони органів влади.
3. Питання «Як Ви визначаєте поняття патріотизму?» було отримано відповідь за трьома категоріями: любити та поважати свою Батьківщину – 40%, любити народ – 10%, навколишнє середовище, природу -10%, місто -10 %. - Почуття обов'язку перед Батьківщиною, самопожертва заради неї – 30%.

4. Питання «За якими ознаками визначається поняття патріотизму?» дало наступний розподіл відповідей: 1. Національна самосвідомість, гордість, за належність до своєї нації, народу -35%. 2. Непримиримість до представників інших націй і народів - 0%. 3. Інтернаціоналізм, готовність до співпраці – 5%. 4. Безкорислива любов до своєї Батьківщини, готовність до самопожертви заради її блага або спасіння -30. 5. Любов до рідного дому, міста – 30 % 6. Бажання працювати для процвітання Батьківщини – 25%. 7. Не актуально для сучасної молоді - 0%. 8. Патріотизм - це лише романтичний образ, літературна вигадка -0%.

Таким чином, найбільшого значення надається таким складовим, як: любов до рідної землі, рідного краю, рідного дому, національній самосвідомості, безкорисливій любові до своєї Батьківщини, готовності до самопожертви заради її блага або спасіння.

5. Питання «Якими якостями повинен володіти патріот?» і пропозиція визначити, наскільки ці якості розвинені у самого респондента, були отримані такі результати: 1. Впевненість у собі – 40%. 2. Воля і чесність – 35%. 3. Активна життєва позиція, вміння здійснювати самоконтроль (складова волі), сміливість (також складова волі), чуйність- 35 % респондентів. 4. Здоров'я, любов, наявність друзів (емоційна підтримка, опора, совість), потяг до пізнання (освіченість), свободу, щасливе сімейне життя, вихованість, життєрадісність, незалежність), відповідальність, терпимість – 60%.

Такий контраст у даних є підставою для бесід про патріотизм зі студентами і являє, напевне, найбільший інтерес даної анкети (рис. 6).

Узагальнений результат проведення діагностичного обстеження рівня сформованості мотиваційно-емоційного компоненту сформованості національно-патріотичної вихованості (за трьома визначеними нами методиками) ілюстровано на рис. 7.



Рисунок 6. Результати анкетування за анкетною «Патріот» на констатувальному етапі експерименту

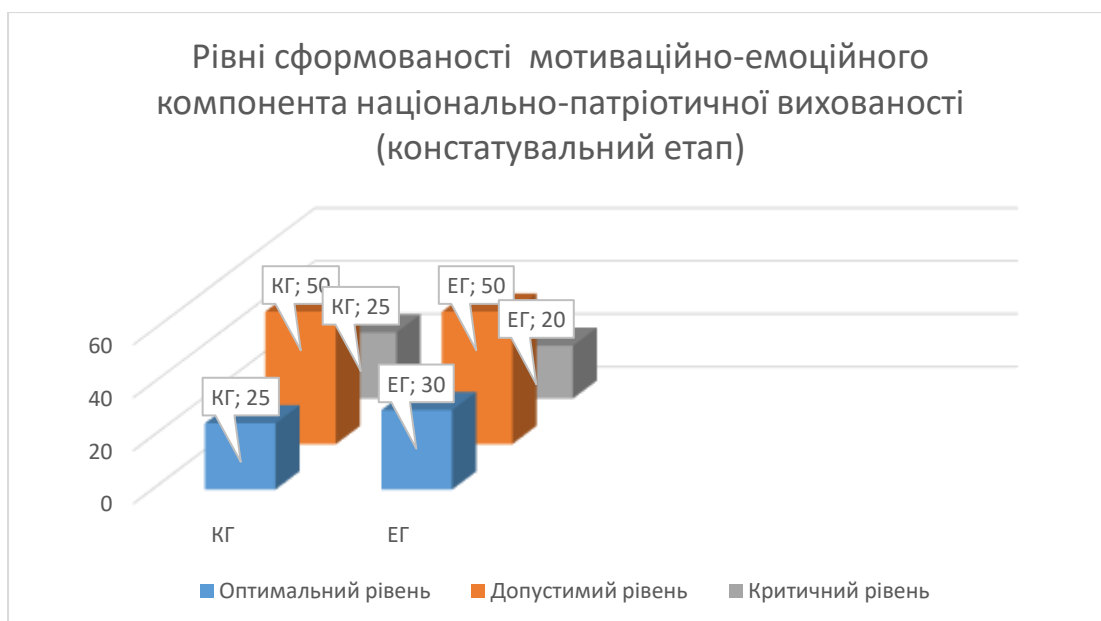


Рисунок 7. Рівні сформованості мотиваційно-ціннісного компонента національно-патріотичної вихованості (констатувальний етап експерименту)

2. Когнітивний компонент, тобто рівень сформованості у здобувачів освіти патріотично-світоглядних знань і патріотичної свідомості, знання

історії, традицій, мови та культури нашого народу, ми перевіряли за двома визначеними методиками: метод незакінчених речень (додаток Г) та Анкета «Патріотизм у розумінні сучасної молоді» (додаток Д).

Для виявлення рівня сформованості знань майбутніх фахівців про патріотизм ми запропонували студентам анкету за методикою незакінчених речень: «Україна для мене - це...», «Патріотизм у моєму розумінні – це...», «Національна гордість в: ...».

Ми проаналізували отримані відповіді і виявили, що переважна кількість студентів вважають Україну своїм рідним домом (75%), батьківщиною (60%), рідною землею (85 %), країною з величною історією (25%), країною незламаної нації (20%) тощо. Тобто відповіді були патріотичного характеру, які виражали поважливе ставлення уже до самого поняття «Україна».

Здобувачі вищої освіти у своїй переважній кількості усвідомлено висловлюються про поняття «патріотизм», трактуючи його і як любов до рідної землі, Батьківщини (50%), і як готовність стати при необхідності на її захист (45%), готовність працювати на благо процвітання рідної країни (35%) та інш.

При цьому тільки 10% зазначили, що патріотизм є умовою виживання і збереження нації, країни, держави. Є парадоксальним, що великий відсоток студентів (30%) не усвідомлює зв'язку між патріотизмом і власною громадянською діяльністю та активністю на благо держави, тобто виявляють поверхневе розуміння означеної проблеми.

Що стосується поняття «національна гордість», то тут здобувачі освіти вважають, що це – пишатися надбаннями і славою предків (30%), усвідомленні, цінуванні і пошані до національних цінностей, культури, мови (45%), відчувати гордість за Україну як країну наукових відкриттів і досягнень українців у всьому світі (20%) тощо.

Зважаючи на полікультурність сучасного суспільного простору і на інтеграційні процеси, що наразі відбуваються у нашій державі, ми ставили

питання і про толерантне ставлення до представників інших народів, їх культур, віри, традицій.

Після проведення опитування за методикою незакінчених речень, аналізуючи відповіді здобувачів освіти, ми проводили додаткове опитування, метою якого було уточнення отриманої з анкет інформації. Парадоксальним виявилось, що молоді громадяни країни, які так багато говорять про дотримання власних прав, не мають чіткого усвідомлення про те, що таке правова держава, які обов'язки громадян у ній.

Рівень сформованості когнітивного компонента національно-патріотичної вихованості за методикою незакінчених речень наведено на рис. 8.



Рисунок 8. Рівень сформованості когнітивного компонента національно-патріотичної вихованості за методикою незакінчених речень (констатувальний етап експерименту)

Наступним етапом дослідження було виявлення рівня сформованості когнітивного компонента національно-патріотичної вихованості за анкетною «Патріотизм у розумінні сучасної молоді». Результати виявились наступними (рис.9):

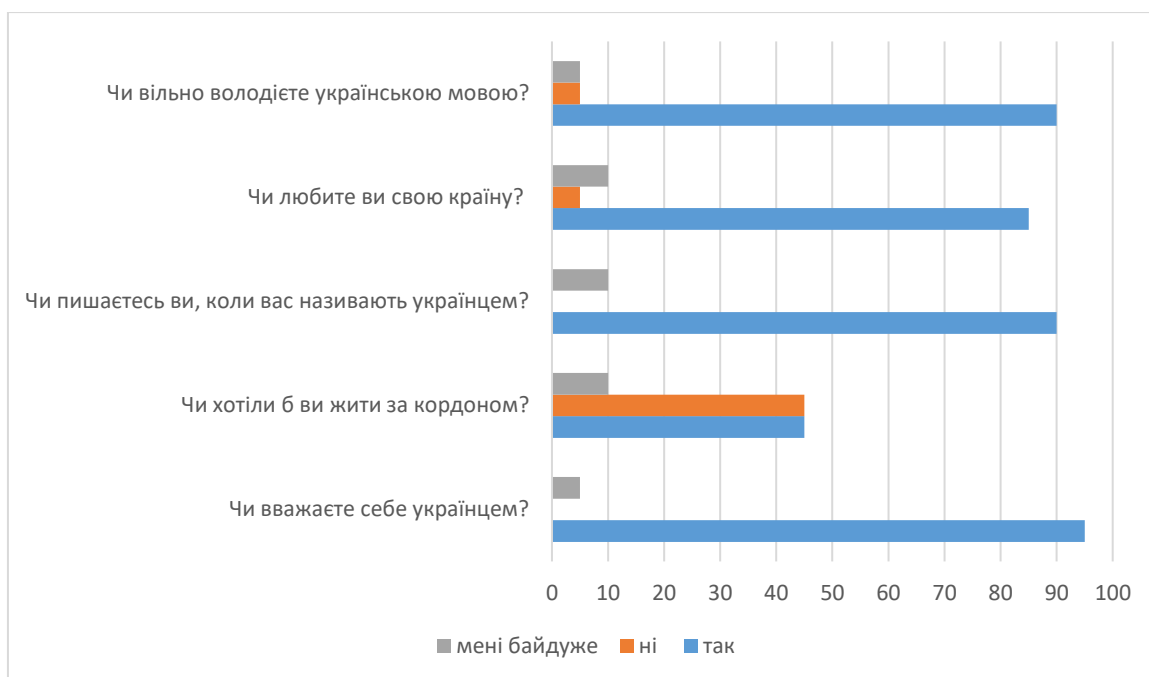


Рисунок 9. Результати анкетування «Патріотизм в уявленні сучасної молоді»

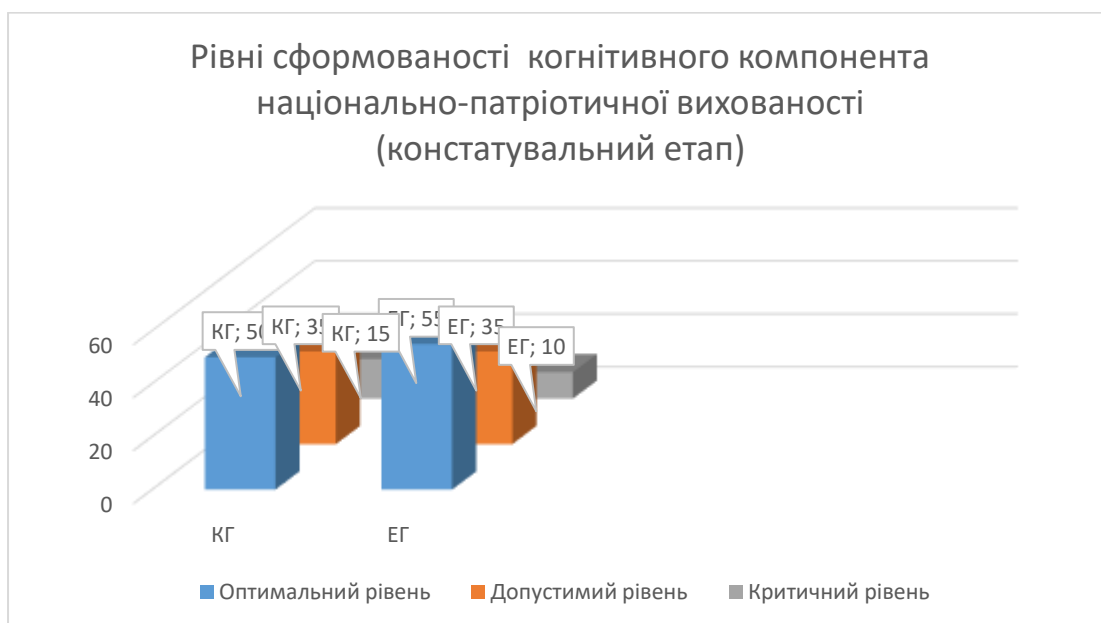


Рисунок 10. Рівні сформованості когнітивного компоненту національно-патріотичної вихованості (констатувальний етап експерименту)

Проаналізувавши та узагальнивши результати діагностування за методикою незакінчених речень і за анкетою «Патріотизм в уявленні сучасної молоді», які мали на меті визначення рівня сформованості

когнітивного компонента національно-патріотичної вихованості, ми дійшли наступних висновків (рис.10).

2. Наступним досліджуваним компонентом національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти був *поведінковий*: виявлення рівня готовності діяти на благо своєї країни, відстоювати її інтереси, захищати її тощо (анкета «Моя позиція як суб'єкта суспільного життя» (за Г. Назаренко).

Воно мало на меті виявити такі аспекти як, усвідомлення здобувачами освіти себе як активного члена суспільства в Україні, їх зацікавленість суспільно-політичним життям своєї держави, освідомленості про події суспільно-політичного життя в Україні, про готовність здобувачів освіти брати участь у легальних формах політичної діяльності, а також ставлення студентів до таких понять, як свобода, гідність, незалежність.

Обробка отриманих даних щодо окресленого нами показника «Сформованість установок на поведінку патріотичного спрямування» стосувалась сформованості у них готовності захищати Батьківщину, жертвувати кошти на підтримку держави, виконувати закони, брати участь роботі політичних партій, діяльності громадських організацій тощо – тобто виявляти дієву участь у налагодженні у країні демократичних устоїв, дотримання кордонів і законів тощо.

Результати були наступними: готовність захищати Батьківщину зі зброєю в руках виявили 35 % здобувачів освіти; мають сумніви - 45%; не готові виступати на захист зі зброєю - 20%. Свою точку зору студенти пояснюють тим, що вони надають перевагу дипломатичному вирішенню ситуації або вважають, що збройні варіанти вирішення конфліктів суперечать законам людського розвитку тощо.

Але хочеться звернути увагу на той факт, що у разі безпосередньої загрози власній родині чи власному життю студенти готові змінити свою точку зору і стати на захист інтересів родини зі зброєю.

Про свою готовність жертвувати кошти на підтримку збройних сил України заявили 60% студентів, тоді як 40% готові це зробити тільки за певних умов. Як то: якщо матимуть гарантії, що все відбувається чесно, що кошти підуть за призначенням тощо.

Ситуація вибору, яку часто пропонують анкети, створюють для учасників опитування так зване поле реалізації активності та містять пізнавальний та виховний потенціал і дають можливість спостерігати готовність учасників до вияву вольових зусиль, виявляти їх вибір стратегії поведінки. Можливість вибору передбачає варіативність рішень, можливість проявити ініціативність, активність, відповідальність, створює умови для самовизначення.

Важливе значення тут має і готовність прийняти на себе відповідальність за прийняте рішення.

Загалом ця методика діагностування є комплексною, спирається на методологічні підходи педагогіки, загальної і вікової психології.

Узагальнені результати діагностичного обстеження здобувачів освіти на виявлення рівня сформованості у них національно-патріотичної вихованості за поведінковим компонентом виявились наступними (рис. 11).

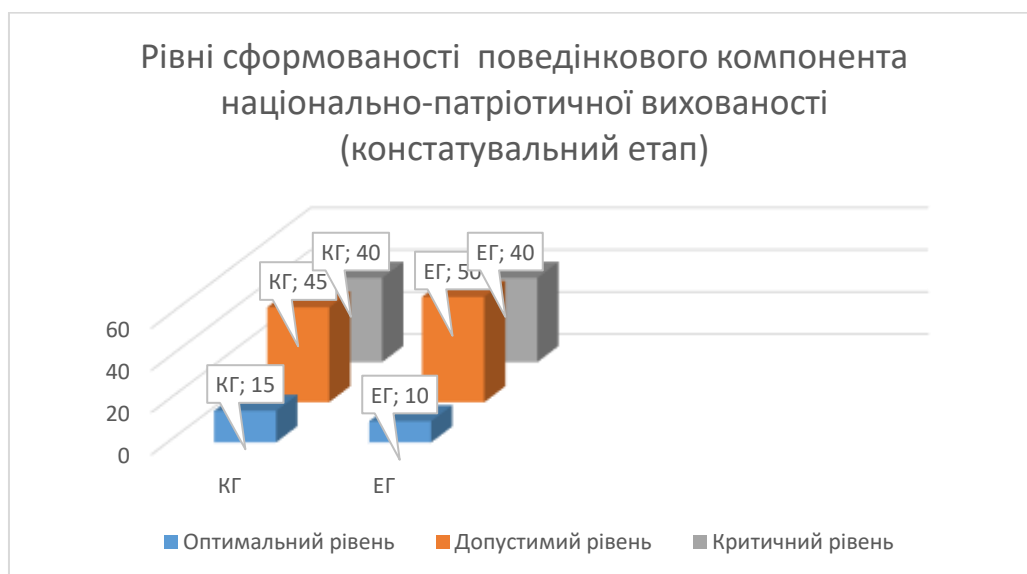


Рис.11. Рівні сформованості поведінкового компонента національно-патріотичної вихованості (констатувальний етап)

Як бачимо, сформованим на найбільш низькому рівні виявився саме поведінковий компонент національно-патріотичної вихованості, що свідчить про неусвідомлене ставлення до патріотизму, про низький рівень сформованості відповідальності здобувачів освіти за власну суспільно-політичну діяльність, а також суспільно-політичну та громадянську незрілість.

Узагальнений результат рівня сформованості національно-патріотичної вихованості у здобувачів вищої освіти за трьома визначеними її компонентами та визначеними діагностичними методиками представлено у табл. 5 та на рис. 12.

Таблиця 5

Узагальнені дані діагностування у здобувачів освіти рівнів сформованості національно-патріотичної вихованості констатувальному етапі експерименту

Рівні сформованості досліджуваної якості	Рівень сформованості мотиваційно-емоційного компонента		Рівень сформованості когнітивного компонента		Рівень сформованості поведінкового компонента		Загальний рівень сформованості національно-патріотичної вихованості	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Оптимальний	25	30	55	50	20	15	33,3%	33,3%
Допустимий	50	50	35	35	40	50	41,6%	43,4%
Критичний	25	20	10	15	40	35	25%	23,3%

Узагальнивши дані констатувального етапу експерименту, ми дійшли висновку, у здобувачів освіти національного університету біоресурсів і природокористування України (ОПП Професійна освіта та ОПП Педагогіка вищої школи), які склали групу респондентів, констатувальний етап експерименту виявив наступне: на найвищому рівні у студентів сформований когнітивний компонент національно-патріотичної вихованості (оптимальний), на середньому – мотиваційно-ціннісний компонент (допустимий), на найбільш низькому рівні знаходить рівень сформованості поведінкового компоненту.

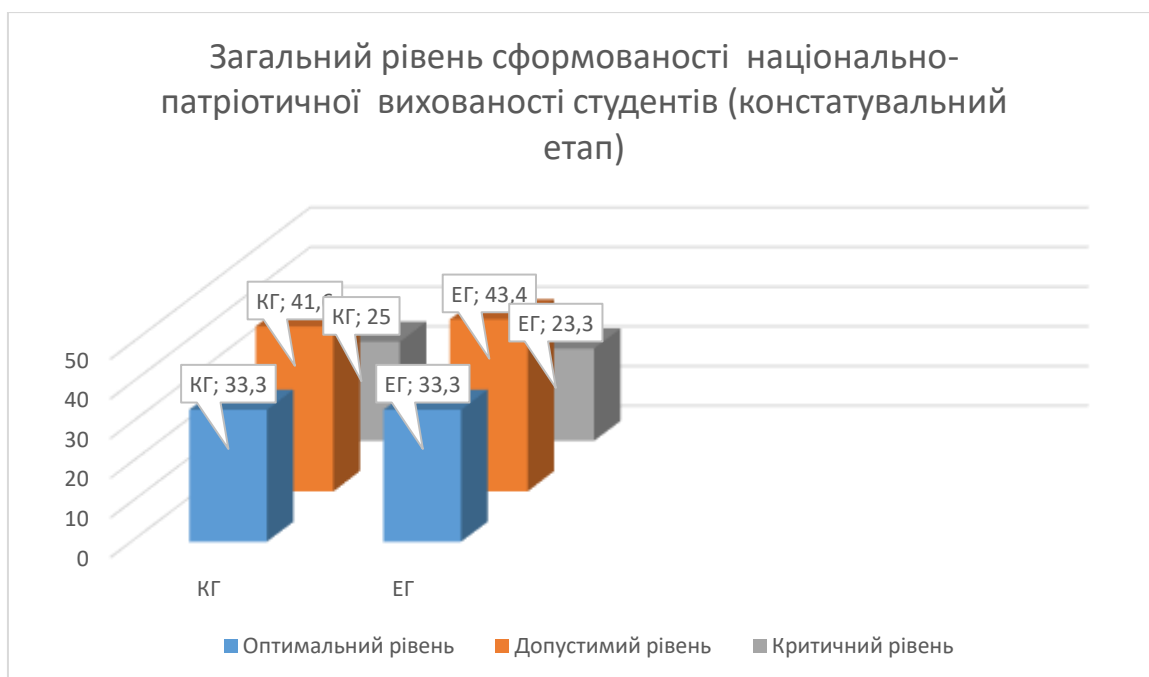


Рисунок 12. Рівень сформованості національно-патріотичної вихованості студентів (констатувальний етап експерименту)

Отримані у результаті проведення констатувального етапу експерименту результати склали основу для організації формуючого етапу, спрямованого на формування національно-патріотичної вихованості у студентів.

3.2. Результати експериментального дослідження

Провівши перші два експериментального дослідження, констатуючий та формуючий (параграф 2.2.), з метою визначення ефективності проведеної нами роботи ми маємо провести ще один етап, контрольний. Завданнями цього етапу є проведення діагностичного обстеження студентів ЕГ та КГ за тими ж діагностичними методиками, що і під час констатувального етапу. Такий підхід має забезпечити нам «чистоту» експерименту. Другим завданням контрольного етапу є порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного етапів на предмет рівня сформованості у студентів рівнів національно-патріотичної вихованості. Саме порівняльний аналіз дасть нам

можливість визначити ефективність/неефективність визначених та реалізованих у формувальному етапі педагогічних умов національно-патріотичного виховання здобувачів закладів вищої освіти.

2. Мотиваційно-емоційний компонент.

Діагностування респондентів за мотиваційно-емоційним компонентом ми провели за методикою встановлення ціннісних орієнтацій М. Рокича, методикою Б. Пашнєва та анкетною «Патріот».

Узагальнені дані діагностування студентів за наведеними трьома методиками дають можливість ілюструвати рівень сформованості мотиваційно-емоційного компонента національно-патріотичної вихованості на контрольному етапі експерименту (рис.13).

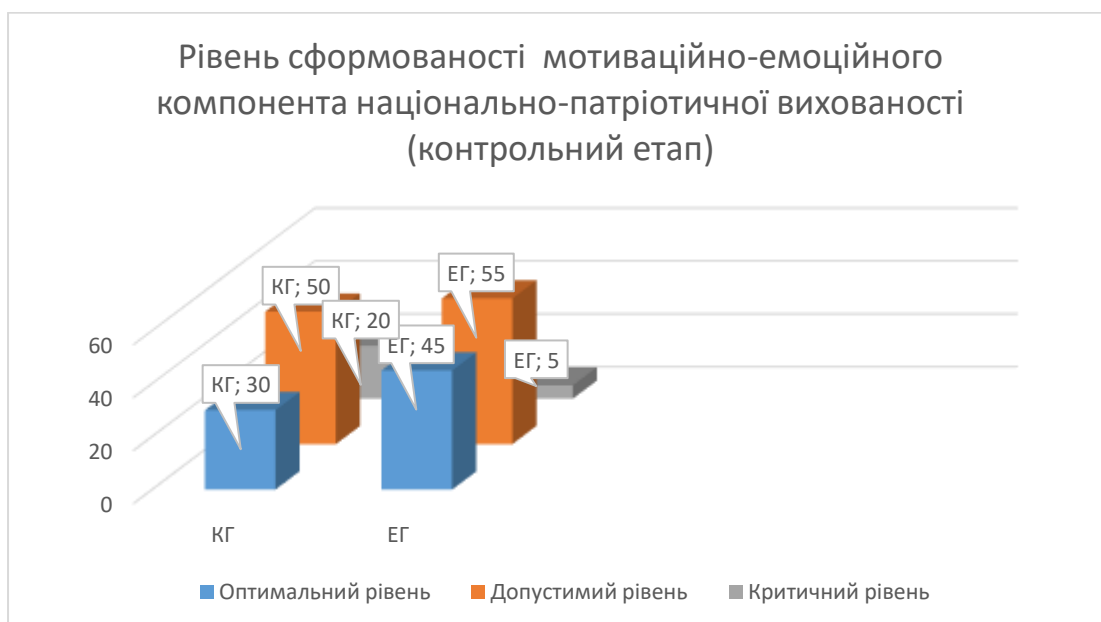


Рисунок 13. Рівні сформованості мотиваційно-ціннісного компонента національно-патріотичної вихованості (констатувальний етап експерименту)

2. Діагностичне обстеження студентів за когнітивним компонентом, тобто визначення у них рівня сформованості патріотично-світоглядних знань і патріотичної свідомості, знання історії, традицій, мови та культури нашого народу, ми перевіряли за двома визначеними під час

констатувального етапу методиками: метод незакінчених речень та Анкета «Патріотизм у розумінні сучасної молоді».

Узагальнений результат діагностичного обстеження студентів на виявлення рівня сформованості у них когнітивного компоненту національно-патріотичної вихованості подано на рис.14.

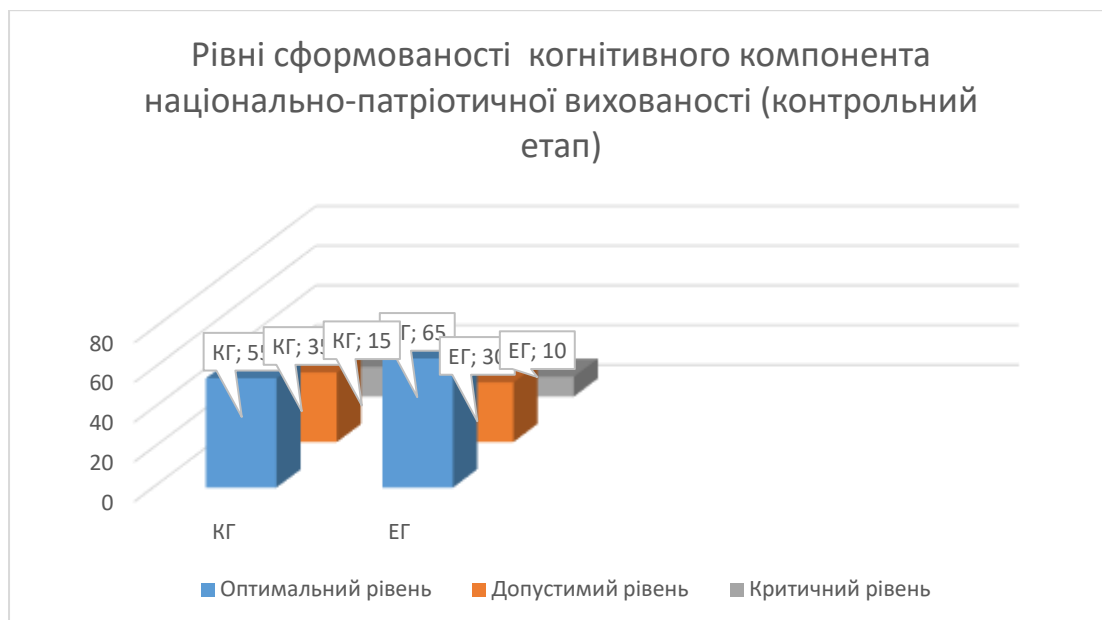


Рисунок 14. Рівні сформованості когнітивного компоненту національно-патріотичної вихованості (контрольний етап експерименту)

3. Наступним ми діагностували рівень сформованості у здобувачів освіти *поведінкового* компонента національно-патріотичної вихованості за авторською анкетой Г. Назаренка «Моя позиція як суб'єкта суспільного життя».

Узагальнені результати діагностичного обстеження здобувачів освіти на виявлення рівня сформованості у них національно-патріотичної вихованості за поведінковим компонентом виявились наступними (рис. 15).

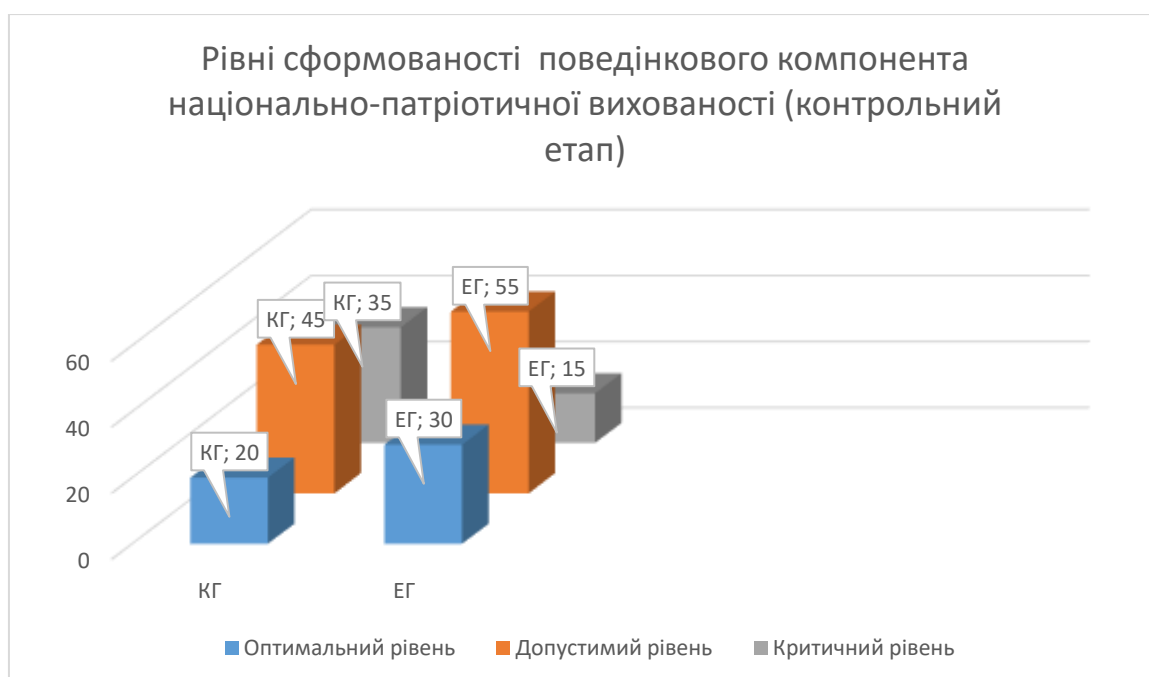


Рис.15. Рівні сформованості поведінкового компонента національно-патріотичної вихованості (контрольний етап)

Узагальнений результат рівня сформованості національно-патріотичної вихованості у здобувачів вищої освіти за трьома визначеними її компонентами та визначеними діагностичними методиками на контрольному етапі експерименту представлено у табл. 6, а порівняльні дані щодо сформованості національно-патріотичної вихованості на констатувальному та контрольному етапах експерименту - на рис. 16.

Таблиця 6

Узагальнені дані діагностування у здобувачів освіти рівнів сформованості національно-патріотичної вихованості контрольному етапі експерименту

Рівні сформованості досліджуваної якості	Рівень сформованості мотиваційно-емоційного компонента		Рівень сформованості когнітивного компонента		Рівень сформованості поведінкового компонента		Загальний рівень сформованості національно-патріотичної вихованості	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Оптимальний	30	45	55	65	20	30	34%	46,5%
Допустимий	50	55	35	30	45	55	43 %	46,5%
Критичний	20	5	15	5	35	15	23 %	7 %

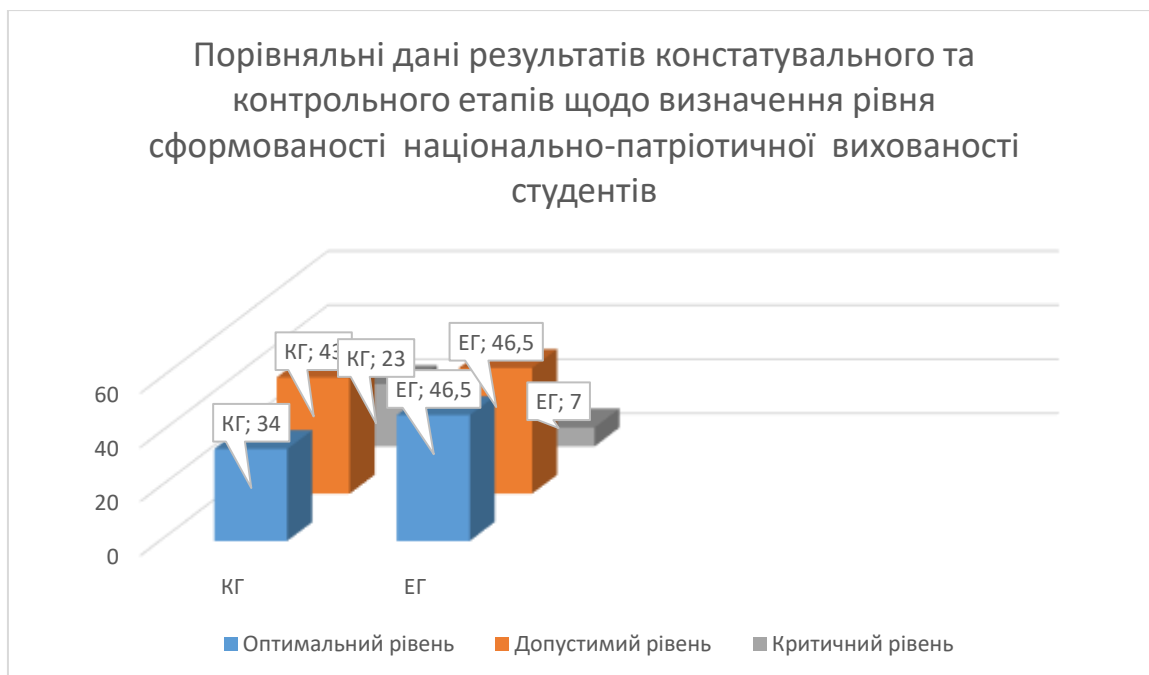


Рисунок 16. Порівняльні дані щодо сформованості національно-патріотичної вихованості студентів на констатувальному та контрольному етапах

Порівняльні дані констатувального та контрольного етапів експерименту свідчать про суттєве збільшення показників діагностування студентів за всіма трьома компонентами національно-патріотичної вихованості (мотиваційно-емоційний, когнітивний, поведінковий) у експериментальній групі, де проводилась спеціальна робота по реалізації визначених нами педагогічних умов. У контрольній групі теж відбулось збільшення показників рівнів сформованості у здобувачів освіти національно-патріотичної вихованості за трьома компонентами, але воно є не суттєвим.

Отже, ми можемо зробити висновок про те, що визначені нами педагогічні умови національно-патріотичного виховання студентів закладів вищої освіти та їх практична реалізація в освітньому процесі реального закладу освіти (університет) позитивно впливають на рівень сформованості національно-патріотичної вихованості студентів.

Висновки до розділу 3

Завданнями третього (експериментального) розділу було проведення констатувального та контрольного етапів експерименту, а також порівняння їх результатів з метою визначення ефективності визначених нами педагогічних умов національно-патріотичного виховання.

Метою національно-патріотичного виховання є формування у студентів як членів соціуму високої соціальної активності, цивільної відповідальності, духовності; становлення їх як громадян з позитивними цінностями і якостями, здатних проявити їх у творчому процесі на користь держави; зміцнення держави, забезпечення її життєво важливих інтересів та стійкого розвитку.

Нами було визначено базу практики (Національний університету біоресурсів і природокористування України), групу респондентів у кількості 40 осіб (здобувачі ОПП 015.37Професійна освіта та 011 Педагогіка вищої школи).

Для проведення діагностування, спрямованого на визначення рівня сформованості національно-патріотичної вихованості здобувачів освіти за визначеними компонентами, у результаті аналізу досліджень, теми яких дотичні до теми нашого дослідження, нами було виокремлено діагностичні методики: тест на визначення ціннісних орієнтацій М. Рокича, методика Б. Пашнева на вивчення мотиваційної сфери, анкета «Патріот», метод незакінчених речень, анкета «Патріотизм у розумінні сучасної молоді», анкета «Моя позиція як суб'єкта суспільного життя» (за Г. Назаренко).

У результаті проведення діагностичного обстеження здобувачів освіти на констатувальному етапі експерименту ми виявили вихідний рівень сформованості у них національно-патріотичної вихованості. Потім зі студентами експериментальної групи було проведено спеціальну роботу по реалізації педагогічних умова національно-патріотичного виховання. Контрольне діагностичне обстеження виявило, що у респондентів

експериментальної групи рівень сформованості національно-патріотичної вихованості значно підвищився, тоді як у студентів, що склали контрольну групу, рівень сформованості досліджуваної якості підвищився несуттєво.

Таким чином, ми дійшли висновку, що виокремлені нами та реалізовані у ході формувального етапу експерименту педагогічні умови національно-патріотичного виховання мали ефективний вплив на рівень сформованості національно-патріотичної вихованості студентів закладу вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Метою нашого магістерського дослідження було здійснити теоретичний аналіз особливостей національно-патріотичного виховання здобувачів освіти у закладах вищої освіти, розробити систему роботи та експериментально перевірити її ефективність в умовах реального закладу освіти. Проведене нами дослідження дає підстави для наступних висновків:

1. *Національно-патріотичне виховання* здобувача вищої освіти – це формування патріота України, що виявляє готовність самовіддано будувати її як суверенну демократичну правову державу, виявляє національну гідність, знає свої права та обов'язки, сприяє встановленню правил мирного співіснування в суспільстві, самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури. *Метою* національно-патріотичного виховання у закладі вищої освіти є формування свідомого громадянина – патріота української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів.

Основними напрямками національно-патріотичного виховання є: громадянсько-патріотичне, патріотичне, військово-патріотичне, морально-духовне виховання.

2. Ключовими поняттями, якісними характеристиками особистості, на які спрямовано національно-патріотичне виховання у закладах вищої освіти, є патріотизм, патріотичні цінності, національна ідентичність.

Компонентами досліджуваної якості (національно-патріотична вихованість) є мотиваційно-емоційний, когнітивний, поведінковий), а рівнями вияву-оптимальний, допустимий і критичний.

3. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання в умовах університетського середовища: 1) використання виховного потенціалу освітніх компонентів з метою формування національно-патріотичного

виховання студентів; 2) використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу національно-патріотичного виховання; 3) залучення здобувачів освіти до участі в соціально-значущих проєктах патріотичного спрямування.

Реалізація педагогічних умов полягала у таких формах виховної роботи: перша педагогічна умова – використання виховного потенціалу освітніх компонентів з метою національно-патріотичного виховання студентів – круглі столи, конкурси, виставки, конференції, творчі зустрічі тощо. Другу педагогічну умову було реалізовано через використання ІКТ в освітньому процесі: перегляд відеолекцій, презентації, зустрічі із творчими людьми, використання інтернет-контенту на навчальних заняттях тощо. Третя педагогічна умов була реалізована через залучення студентської молоді до участі в соціально-значимих проєктах патріотичного спрямування (творчі, ігрові, пізнавальні, дослідницькі, культурологічні, інформаційні, практико зорієнтовані, соціальні, волонтерські). Досягнення цілей національно-патріотичного виховання можливе лише за умов цілеспрямованої, систематичної і організованої роботи з формування у здобувачів освіти національно-патріотичної вихованості.

4. Діагностичними методиками для визначення рівня національно-патріотичної вихованості студентів були: тест на визначення ціннісних орієнтацій М. Рокича, методика Б. Пашнева на вивчення мотиваційної сфери, анкета «Патріот», метод незакінчених речень, анкета «Патріотизм у розумінні сучасної молоді», анкета «Моя позиція як суб'єкта суспільного життя» (за Г. Назаренко).

5. У результаті проведення емпіричного дослідження проблеми національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти ми зафіксували ефективність визначених нами та реалізованих у ході формуючого етапу експерименту умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О.В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: дис.. канд. пед. наук. Тернопіль, 2006. 254 с.
2. Абрамчук О.В., Фіцула М.М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів. Монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 147с.
3. Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. Вища освіта України. № 1. 2004. С. 5-13.
4. Бех І., Докукіна О., Федоренко С., Шкільна І., Журба К. Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів : посібник. К., 2019. 114 с.
5. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації (для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків). Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
6. Борисенко В. Дискусійні проблеми національної ідентичності під час російсько-української війни у ХХІ столітті. *Етнічна історія народів Європи*. Вип.68. С. 7-13.
7. Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді: дис... док. пед. наук: 19.00.07. Київ, 2005. 256 с.
8. Бражнич О.Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 Теорія і методика виховання. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол.ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

10. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навчальний посібник. Видання третє, доопрацьоване і доповнене. Київ: Знання, 2008. 566 с.
11. Віндюк П. А. Критерії патріотичного виховання студентської молоді. Режим доступу: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp15/tezi.vindjuk.pdf.
12. Волошина Н., Пампуха І. Порівняльний аналіз понять «патріотизм» і «націоналізм» в Україні. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. 2015. № 4. С. 122-129.
13. Гарнійчук В.М. Сутність та основні компоненти патріотизму страших підлітків. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. Режим доступу: <http://surl.li/zhvhej>.
14. Гійо М. Проблеми сучасної естетики / пер. з фр. В. Щурат. Львів: Діло, 1913. 176 с.
15. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
16. Громадянські якості підлітків: теорія і практика становлення: монографія / За заг. ред. А. І. Грітчиної. К. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 136 с.
17. Дудова Д. Компоненти, критерії та показники національно-патріотичної свідомості майбутніх фахівців морської галузі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1 (105). С. 161-173.
18. Дурманенко, О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі *Молодь і ринок*. 2012. № 7(90). С.135-138.
19. Енциклопедія освіти / АПН України; голов. ред. В. Кремень; [заст. голов. ред. О. Савченко, В. Андрущенко; відп. наук. секр. С. Сисоєва]. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

20. Єршова Л. М. Витоки великоросьського шовінізму. *Вісник НАПН України*. 2022. Вип. 4(1). Режим доступу: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4132>.
21. Жаровська О. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2015. 290 с.
22. Зубцова Ю. Є. Формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.07. К., 2012. 20 с.
23. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Режим доступу: <http://ispp.org.ua/>.
24. Коваль Т. В. Українські народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. Вип. 2. С. 546-554.
25. Колодій О. Формування патріотизму студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07. Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016. 20 с.
26. Комісаренко Н. О. Формування патріотичних цінностей у студентів з опорою на ідеї В. О. Сухомлинського. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. 2011. Т. 13. № 3. С. 157-163.
27. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 роки: схвалено рішенням колегії М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 31.05.2012 № 6/1-21. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua//about-ministry/collegium-of-theministry/119/122/>.
28. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р.

- № 641: Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. 2015. № 8. С. 87-95.
29. Курліщук І. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання студентства засобом віртуального освітнього середовища ЗВО. *Грааль науки*. 2021. № 2-3. С. 449-453.
30. Ласкавцева Я.Д. Виховуємо на традиціях. Харків, 2016. 125 с.
31. Лонгвиновська Т. Вплив освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу на виховання соціальної спрямованості молоді. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки* 2014. Вип. 131. С. 121-124.
32. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. Київ: Логос, 2000. Вип. 2. С. 153-161.
33. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. К.: Відродження, 2004. 488 с.
34. Мірошніченко В.І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: монографія. Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. 376 с.
35. Мокан В. Військово-патріотичне виховання: курс на відродження. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3243419-vijskovopatrioticne-vidhovannakurs-na-vidrozdenna.html> .
36. Мотика С. М. Виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею: дис.... канд. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2019.
37. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» та «національна ідея» в українському термінологічному просторі. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2.

38. На щедрий вечір: збірник на пошану Євгена Сверстюка. Луцьк: Терен, 2004. 228 с.
39. Патріотизм, солідарність і справедливість в оподаткуванні : монографія / Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2022. 188 с.
40. Пашнєв Б. К. Вивчення мотиваційної сфери. Харків: Видавнича група «Основа» ПП «Тріада+», 2013. 109 с.
41. Педагогічний словник. За ред. М. Д. Ярмаченка. К.: Пед. думка, 2001. 514 с.
42. Позняк С.І., Пометун О. І. Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя. Київ: Етна-1, 2008. С. 194.
43. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.
44. Равчина Т. Організація взаємодії здобувачів вищої освіти з освітнім середовищем у вищій школі. *Вісник Львівського університету. Сер. Педагогіка*. 2005. Вип. 19, Ч. 2. 3-16 с.
45. Розлуцька Г. М. Формування національної свідомості українців у процесі державотворення. *Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Випуск 16-17. Режим звернення: <https://dspace.uzhnu.edu.ua>.
46. Рокіч М. Тест на визначення ціннісних орієнтацій. Київ: Всеосвіта, 2018. 57 с. URL: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm.
47. Семенова А.В. Словник-довідник з професійної педагогіки. Одеса: Пальміра. 2006. С.34.
48. Сміт Е. Національна ідентичність. К., 1994. С. 24, 149-150.
49. Сопівник Р.В. Реалізація програми виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот» в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. *Науковий вісник Національного*

- університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2016. Вип. 253. С. 255-263.*
- 50.Стьопіна О.Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва. Автореф. дис..канд.пед.наук. 13.00.07. Луганск, 2007 р. 21 с.
- 51.Сухомлинський В. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 2. К.: Рад. школа, 1976. 670 с.
- 52.Теоретичні засади виховання національної самосвідомості: Програма спецкурсу і навчальний посібник/ За ред. Д.О.Тхоржевського. К.: ІЗМН, 1998. 150с.
- 53.Терно С. Як знайти виважений спосіб викладання національної ідентичності та культурної різноманітності в шкільному курсі історії? *Історія в школах України. 2009. № 1-2. С. 4.*
- 54.Ткаченко У. Актуальні проблеми національно-патріотичного виховання в закладах вищої освіти. *Молодь і ринок. 2091. № 4 (171). С.177-182.*
- 55.Томашук Я. Патріотизм: внутрішнє почуття кожного чи новий модний тренд. URL: [http:// www.uamodna.com/articles/patriot-sjogodnivnutrishne-pochuttya-chysuchasna-moda](http://www.uamodna.com/articles/patriot-sjogodnivnutrishne-pochuttya-chysuchasna-moda).
- 56.Указ Президента України Про Стратегію національно-патріотичного виховання №286/2019. від 18 травня 2019р. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025>.
- 57.Україна у контексті світової цивілізації. За ред. Д.О.Тхоржевського. К., 1999. 175 с.
- 58.Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/> .
- 59.Ушинський К. Д. Педагогічні твори: У 6 т. Т. 1 / Упоряд. С. Ф. Єгоров. М.: Педагогіка, 1990. 416 с.
- 60.Федоренко О.І. Зміст та етапи реалізації національно-патріотичного виховання курсантів і студентів у Харківському національному університеті внутрішніх справ. *Психологічні та педагогічні проблеми*

професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2020. С.18-20.

- 61.Формування ціннісних орієнтацій у дітей та учнівської молоді: методичні рекомендації / Упоряд. Н.М. Сукачова. Суми : НВВ СОІППО, 2017. 40с.
- 62.Чорна К.І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста: навч.-метод. посібник. Київ, 2014. 96 с.
- 63.Commission working document. «Consultation on the future «EU 2020» Strategie». Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/>.
- 64.Commission European Report. (2003, березень, 21). № 1799810 “Opter pour la croissance, innovation et emploi dans une societe fondee sur la cohesion”. Режим доступу: https://commission.europa.eu/research-and-innovation_en.